

Veres Valér

A kárpát-medencei magyar fiatalok életeseeményei, társadalmi-gazdasági helyzete és közérzete

Ebben a tanulmányban a Magyarországgal határos országok magyarlakta régióinak 15–29 éves korú népességének körében az ifjúsági életszakasz kialakulását és hosszúságát, a felnőttkorra való át-térésre vonatkozó fontosabb életeseemények bekövetkezésének korát és módját vizsgáljuk, a Mozaik 2001¹ kutatás magyar és többségi almintái alapján, amelyek egy társadalom sajátos röntgenképének is tekinthetők. A szerző szociológus, a kolozsvári tudományegyetem oktatója.

Bővebben, az elemzések során a fiatalok társadalmi-származási hátterének sajátosságait és társadalmi közérzetét figyelembe véve megvizsgáljuk, hogy mennyire tükröződik az ifjúsági korszakváltás a fiatalok életeseeményeinek tervezésében, az iskolai ifjúsági életszakasz kitolódásában, a családalapítás és az azzal járó események kitolódásában; valamint, hogy ezekkel összefüggésben területileg hol, szülőföldön vagy Magyarországon, esetleg más országokban képzelik-e el a jövőjüket.

A szociológiai szakirodalom igen gazdag és sokrétű támpontot kínál arra vonatkozólag, hogy milyen tényezők befolyásolják a fiatalok jövőtervezését. J. Zinnecker szemléletében a fiatalok ifjúsági életszakasza jelentős mértékben osztályspecifikusan meghatározott. A továbbtanulási idő, tehát az iskolai ifjúsági korszak hossza és tartalma, a fiatalok érdeklődési köre jelentősen behatárolódik a szülői család anyagi helyzete és társadalmi pozíciójából adódó életszemlélet és kilátások által (Zinnecker 1993). Természetesen ennek ellenfolyamatának tekinthető az intergenerációs társadalmi mobilitás, amikor is a fiatalok éppen hogy kilépnek a szülők társadalmi réteghelyzetéből. E két jelenség egyszerre artikulálja a fiatalok életpályáját. Egy másik

1. A kutatás jogtulajdonosa a budapesti Nemzeti Ifjúságkutató Intézet (NIKI), akiknek ezúton is megköszönjük a hozzájárulásukat a tanulmány elkészítéséhez. A „Mozaik 2001” nevű ifjúságkutatás a Magyarországon végzett „Ifjúság 2000” elnevezésű kutatás folytatása határon túli magyarlakta területeken 6480 fős mintán, survey módszerrel. A vizsgálat előkészítését a NIKI által felkért kutatók, valamint erdélyi, szlovákiai, vajdasági és kárpátaljai magyar társadalomkutatók közös munkacsoportja végezte. A kérdőíves vizsgálat kivitelezését a különböző régiókban egyes partnerintézetek vállalták, a következő almintá-esetszámokkal. Belső-Erdély és Partium esetében a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszéke (1196 magyar, 724 román), a székelyföldi alpopulációt a KAM (750 magyar) mérte fel. A Fórum Intézet Szlovákiában (1000 magyar, 491 szlovák), a Magyarságkutató Tudományos Társaság Vajdaságban (1017 magyar, 506 szerb) és a LIMES Társadalomkutató Intézet Kárpátalján (500 magyar és 300 ukrán fiatal) bonyolította le az adatfelvételt. Mindenhol 15–29 éves korú fiatalokat kérdeztek meg, a „többségi” alminták az illető régió (Erdély, Dél-Szlovákia, Vajdaság és Kárpátalja) többségi fiataljainak reprezentatív kiválasztásán alapulnak. A mintavétel módja Erdélyben és Felvidéken többlépcsős rétegzett, máshol hasonló módon kialakított, de kvótás mintavétel, a rétegek (kvóták) kialakításához mindenhol figyelembe vettük a 15–29 éves korúak területi egységeket (megyék), településtípusokat, nemek és korévek szerinti összetételét.

általános keret, ami a kelet-közép-európai társadalmak ifjúságát külön befolyásolja, a társadalmi-gazdasági átmenet a tervezgazdaságra épülő államszocialista diktatúrákról a piacgazdaságra épülő demokráciákra. Ebben a folyamatban az ifjúság sajátos szerepet kap, egyrészt mert a rendszerváltás sikerességének vannak generációváltással kapcsolatos összefüggései, másrészt pedig a különböző országok közötti gazdasági-társadalmi különbségek is szerepet játszanak. (lásd Eyal-Szelényi-Townsley, 2001).

A gyermekkor, ifjúkor és a felnőttkor közötti átmenet kérdése gazdag szociológiai szakirodalommal rendelkezik. Értelmezési keretül a népesség-alapú megközelítéseket választottuk. Ezek három fő részre bonthatók: az átmenet időzítése, az átmenet szakaszai és az átmenetek mint az életút meghatározó mozzanatai. A különböző életszakaszok közötti átmenet időzítését az egyes életesemények bekövetkezésének átlagos vagy medián életkorával vizsgáljuk, amely eseményen a népesség többsége átesett vagy át fog esni. Az átmenetek időzítésében bekövetkező, a különböző korosztályok közötti változások a kohorszokon belüli vagy azok közötti összehasonlító elemzések segítségével történik. Linda K. George rámutat, hogy a 20. században a felnőttkorra történő átmenet életeseményeinek bekövetkezése átlagosan későbbi életkorra tevődött, ami a fiatalabb kohorszok iskolai korszakának befejezését és az első munkahely vállalását illeti. Az AEÁ-ban az utóbbi 2-3 évtizedben az átlagéletkor az első házasságkötéskor későbbi életkorra tolódott (George 1993.359). Az egy kohorshoz tartozók körében viszont megfigyelték a társadalmi státushelyzet szerinti eltéréseket: az alacsonyabb társadalmi osztályokhoz tartozó csoportok fiataljai, különösen az afro-amerikaiak, latin-amerikai származásúak és a rurális környezetben élők körében korábban történik a felnőtt életszakaszra való átmenet (Hogan, 1981), ami egybevág a Zinnecker féle európai megfigyelésekkel. Jelen kutatásban lehetőségünk van megvizsgálni e tézist, miszerint az életszakaszok közötti átmenet rétegfüggő, de ugyanakkor azt is lehetőségünk lesz megvizsgálni, hogy e rétegfüggőség mennyire szövődik át az etnikai hovatartozással, és a különböző országokban élő, ám ugyanazon etnikumú magyar kisebbségi fiatalok életeseményeinek időzítése mennyire tér el egymástól és a helyi nem magyar többségtől. Hipotézisünk az, hogy az etnikai hovatartozás a leggyengébb szerepet játszik ebben, míg a társadalmi réteghelyzet és ennél tágabban, a társadalmi struktúrában elfoglalt hely (mint például a település típusa, ahol élnek), valamint a régió általános gazdasági-társadalmi helyzete játsszák a fontosabb szerepet. E két utóbbi tényezőt az alábbi összetevőkkel operacionalizálhatjuk: a helyi társadalom gazdasági állapota, a magyar oktatás és kultúra intézményesültsége, a globalizáció behatolásának szintje és a helyi reakciók, a magyar fiataloknak a többséghez való viszonya, ezen belül az ifjúsági életpályák artikulálódásának módja. A magyar fiatalok számára további kihívást jelent Magyarország közelsége és azok a döntések, amelyek a szociális összehasonlítások rendszerében (a helyi centrumok, valamint a magyarországi centrum, Budapest és a határon túli perifériák) hoznak meg.

A társadalmi-származási háttérrel mint a tág értelemben vett társadalmi struktúrát határoztuk meg. Beletartozik ebbe a régió, ahol a fiatal él, az etnikai közösség, ami mindvégig artikulálni fogja elemzésünket, a település típusa, a szülők és a fiatalok munkaerőpiaci pozíciója és iskolázottsági szintje, a család anyagi helyzete, amelyet a jobb összehasonlíthatóság érdekében a család, illetve a fiatal által birtokolt tartós használati cikkekkel és vagyontárgyakkal operacionalizáltunk. Az anyagi helyzet szubjektív megítélését és az elégedettségi szintet is figyelembe fogjuk venni, hiszen ezek igen fontosak a jövőtervezés, a felnőttkorba lépés alakításában, mivel tükrözik a társadalmi, anyagi helyzet és az igény szint közötti viszonyt is. Hogan és Ashtone is rámutat, hogy az ifjúsági életszakasz hossza és a felnőttkorba való belépés időzítése az AEÁ-ban is igen eltérő

társadalmi rétegenként, de ezt ott etnikai-faji csoportonként is el lehet határolni: Kimutatták, hogy Detroitban a házasság előtt (házasságon kívül) terhesen maradt lányok társadalmi származása hátrányosabb volt, mint azon lányoknak, akikkel ez nem történt meg. A feketebőrű lányok között különösen nagy arányú ez a korai gyermekvállalás, ezáltal majdnem a gyermekkorból rögtön a felnőttkorba lépnek (Hogan és Ashtone 1986.125-126)

Az erdélyi viszonyokról, ahol a Kárpát-medencében élő határon túli magyar fiatalok mintegy 60-65 százaléka él, tudjuk, hogy a magyarság az első világháború előtt előnyösebb társadalmi rétegződési struktúrával rendelkezett, mint az illető ország többségi nemzetisége (román), míg ez az állapot a kommunizmus végére megfordult. A rendszerváltás folyamatában a magyarság pozicionális hátrányát folyamatosan csökkenti, ám egyes foglalkozási státuszcsoportokat tekintve ez igen hosszas folyamat, és nem feszültségmentes (Veres V, 2003b). Ez a helyzet alighanem a többi határon túli régióban is hasonlóan alakult, hiszen a többségi nemzethez tartozás helyzetéből a trianoni döntések következtében mindenhol nemzeti kisebbséggé váltak, és sem a két világháború közötti, sem pedig az azt követő kommunista diktatúrákban nem volt lényegesen jobb sorsuk a társadalmi mobilitás terén, mint az erdélyi magyaroknak. Az 1989-90-es változásokat követően pedig mindegyik országban javult a magyarok kisebbségi és pozicionális helyzete, ha nem is egyidőben és ugyanolyan ütemben. Mindegyik országban kiépültek a demokratikus intézmények, amelyek többé-kevésbé működtek jól, viszont a szabad választások gyakorlata eredményeként a magyarok számarányuknak megfelelően bekerültek helyi és országos döntéshozó és végrehajtó testületekbe, pozíciókba, ezáltal is a magyarok társadalmi pozíciói átlagban javultak, nem csupán közvetlenül, hanem ezen testületek munkájának eredményeként is.

Általában véve a többségi fiatalok nagyobb arányban tanulnak tovább, ezáltal az egyik életesemény, az iskolai ifjúsági korszak vége átlagosan különbözhet etnikumonként a magyar fiatalokhoz képest, ugyanabban a régióban. Megítélésünk szerint az urbanizáltsági szint az egyik legerősebb háttérszempontra a továbbtanulásban: az erősebben urbanizált közösségekben, tehát ott, ahol jelentős mértékben közepes és nagyvárosokban élnek a fiatalok, a tanulók aránya is magasabb. Ennek egyik oka az egyenlőtlen esélyek, amelyeket a lakhely településtípusa szerinti különbségek halmozottan közvetítenek: a kis településeken gyenge színvonalú az oktatás, a szülőket illetően kisebb arányban élnek a magasabb iskolázottságúak és magasabb társadalmi státuszúak. Így a fiatalok esélye a továbbtanulásra kisebb, mint a nagyobb városokban. A két erdélyi magyar almintát együtt kell értékelni, ugyanis a nagy egyetemi központok mind Belső-Erdély területén vannak, így a székelyföldi egyetemista tanuló fiatalok jelentős része nem a szülőföldjére, hanem a választott lakhelye régiójában jelenik meg.

A család anyagi helyzetének feltárására a tartós használati cikkek számát vettük alapul. A vásárlásadóktól megkérdeztük, hogy 15 tartós használati cikk közül melyekkel rendelkeznek, majd a személygépkocsijuk korát és gyártási országát kérdeztük meg. Felépítettünk egy súlyozott mutatót is, amely a személygépkocsi jellemzőit figyelembe véve a cikkek számának indexét növelhette: hazai vagy volt szocialista országbeli autóra 1, nyugati vagy más kontinensen gyártott márkák 2 pontot értek, ezeket szoroztuk 1-3 közötti értékkel az autó életkora szerint: 10 év alatti autók esetében 3-al, 10-20 év közöttiekénél 2, ennél régebbieknél 1-es volt a szorzó, így maximum 6 ponttal növelhette az egyébként 15-ös maximális értéket.²

2. A használati cikkekről és eloszlásukról lásd a Mozaik 2001 Gyorsjelentését.

Alminta	Tartós cikkek száma a családban	Tartós cikkek száma a családban súlyozva	Saját használatú cikkek száma
belső-erdélyi magyar	5,1	6,2	1,0
belső-erdélyi román	4,6	5,9	1,0
felvidéki magyar	6,6	8,6	1,3
felvidéki szlovák	7,8	10,1	1,6
kárpátaljai magyar	4,2	5,4	0,8
kárpátaljai ukrán	4,2	5,3	0,9
székelyföldi magyar	4,0	5,0	0,8
vajdasági magyar	7,0	8,8	1,6
vajdasági szláv	6,9	8,7	2,2
Összesen	5,7	7,2	1,2

1. táblázat. Tartós használati cikkek átlagos száma almintánként.

Az anyagi helyzet jól tükrözi az országok közötti általános életszínvonalbeli eltéréseket. A felvidéki (értsd: dél-szlovákiai) szlovákok és a felvidéki magyarok állanak a legjobban a család anyagi helyzete alapján, őket követik a vajdaságiak és az erdélyiek, majd a kárpátaljaiak zárják a sort. A saját használatú 5 cikkből átlagban legtöbb 2 van a vajdasági többségi fiatalok körében, megelőzve ezzel a szlovákokat is. Megjegyzendő, hogy ezek a mutatók hosszabb idő alatt felhalmozható termékeket tükrözik, ezért nem tűnik ki belőlük a vajdaságiak jelenlegi, valószínűleg a fenténél hátrányosabb helyzete. Erre a jövedelmi viszonyok lennének alkalmasak, ám adatfelvételi és értékelési szempontból igen sok problémát vet fel a jövedelmek rögzítése, így csupán Romániában rögzítettük ezeket, és nem áll módunkban országok közötti összehasonlításokat tenni.

Az anyagi helyzet szubjektív megítélése nem tükrözi szorosan az „objektív” különbségeket, de igen fontos a társadalmi közérzet szempontjából.

Alminta	N	Átlag	Összességében hogy érzi, Önök anyagilag...					Összesen
			Nélkülözések között élnek	hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	éppen hogy kijönnék a jövedelmük-ből	becsúztással jól kijönnék	gondok nélkül élnek	
belső-erdélyi Magyar	1171	3,4	2,8%	8,6%	36,5%	45,3%	6,7%	100,0%
belső-erdélyi román	705	3,5	7,2%	12,2%	20,7%	44,7%	15,2%	100,0%
felvidéki Magyar	985	3,6	1,4%	10,9%	29,1%	47,3%	11,3%	100,0%
felvidéki szlovák	486	3,9	0%	8,4%	19,1%	45,3%	27,2%	100,0%
kárpátaljai Magyar	489	3,6	,6%	7,8%	28,0%	55,0%	8,6%	100,0%
kárpátaljai ukrán	300	3,5	3,6%	13,8%	21,6%	47,5%	13,4%	100,0%
székelyföldi Magyar	736	3,2	5,7%	14,4%	37,4%	37,5%	5,0%	100,0%
vajdasági Magyar	1013	3,5	2,6%	8,4%	28,8%	52,9%	7,3%	100,0%
vajdasági szláv	501	3,3	13,8%	9,0%	21,4%	42,3%	13,6%	100,0%
Összesen	6386	3,5	3,9%	10,2%	28,6%	46,5%	10,8%	100,0%

2. táblázat. Az anyagi helyzet szubjektív megítélése (válaszok megoszlása almintánként).

A saját anyagi helyzet szubjektív megítélését vizsgálva, a szlovák fiatalok részéről nem is kapunk olyan válaszokat, miszerint nélkülözések között élnek. A kárpátaljaiaknál rosszabbnak ítélik a helyzetüket a vajdasági szerbek és a székelyföldi magyarok, de a románok körében is jelentős arányban vannak olyanok, akik magukat rossz helyzetűnek látják, bár itt a "gondok nélkül élők" kategóriájának aránya is átlag feletti. Anova teszttel elemezve az átlagértékeket³, csupán a szlovákok és a székelyföldi magyarok válasza térnek el lényegesen az átlagtól.

Egy másféle kérdésfeltevéssel mérve a társadalmi közérzetet, az életükkel való elégedettség alapján a leginkább a szlovák fiatalok elégedettek, ám a következő táblázatban láthatjuk, hogy valójában a különbségek nem jelentősek a különböző régiókban élő fiatalok válasza között.

3. A skála értékei: 1 – nélkülözések között élnek, 5 – gondok nélkül élnek, a többi válasz értékei sorrendben ezek között vannak.

Alminta	Mennyire elégedett azzal, ahogyan most él?					Összes	Átlag
	egyértelműen elégedetlen (1)	inkább elégedetlen (2)	részben elégedett, részben nem	inkább elégedett (4)	egyértelműen elégedett (5)		
belső-erdélyi magyar	5,4%	14,2%	49,6%	23,6%	7,2%	100,0%	3,13
belső-erdélyi román	9,6%	12,2%	41,1%	22,9%	14,2%	100,0%	3,20
felvidéki magyar	7,0%	16,1%	44,5%	25,0%	7,4%	100,0%	3,10
felvidéki szlovák	4,3%	12,9%	30,5%	38,4%	13,9%	100,0%	3,44
kárpátaljai magyar	5,9%	8,9%	48,7%	24,0%	12,5%	100,0%	3,29
kárpátaljai ukrán	8,4%	11,4%	49,0%	23,1%	8,1%	100,0%	3,11
székelyföldi magyar	7,3%	15,3%	48,4%	23,3%	5,7%	100,0%	3,05
vajdasági magyar	6,2%	17,4%	48,2%	22,5%	5,6%	100,0%	3,04
vajdasági szláv	3,0%	14,0%	57,2%	21,0%	4,8%	100,0%	3,11
Összesen	6,4%	14,3%	46,6%	24,5%	8,4%	100,0%	3,14

3. táblázat. Mennyire elégedett azzal, ahogyan most él?

Az Anova-tesztel számolt és összehasonlított átlagértékek 3 és 3,44 között mozognak csupán, de a szlovákok véleményét leszámítva az eltérések alig egytizednyiek, és ráadásul a magyar fiatalok közül a kárpátaljai magyarok a legelégedettebbek (3,29-es átlagértékkel), ami jól mutatja, hogy a szubjektív helyzetértékelés az "objektív", mérhető helyzethől meglehetősen függetlenül alakulhat.

Alminta	az ország gazdasági helyzete?			az emberek életszínvonala?			Összesen
	romlott	nem változott	javult	romlott	nem változott	javult	
belső-erdélyi magyar	67,5%	18,0%	14,4%	72,3%	14,9%	12,9%	100,0%
belső-erdélyi román	68,8%	14,6%	16,6%	77,0%	12,8%	10,2%	100,0%
felvidéki magyar	69,7%	18,4%	11,9%	68,6%	20,8%	10,6%	100,0%
felvidéki szlovák	47,2%	23,5%	29,3%	50,4%	23,0%	26,6%	100,0%
kárpátaljai magyar	59,4%	20,5%	20,1%	62,6%	24,2%	13,1%	100,0%
kárpátaljai ukrán	65,5%	21,7%	12,8%	76,1%	18,0%	5,9%	100,0%
székelyföldi magyar	70,6%	19,2%	10,3%	70,2%	16,0%	13,8%	100,0%
vajdasági magyar	90,1%	8,2%	1,8%	91,2%	7,8%	1,0%	100,0%
vajdasági szláv	89,9%	8,5%	1,6%	89,6%	9,4%	1,0%	100,0%
Összesen	71,5%	16,3%	12,2%	74,2%	15,6%	10,2%	100,0%
Magyarország ⁴	54,0%	22,0%	24,0%	67,0%	20,0%	13,0%	100,0%

4. táblázat. Az elmúlt 10 évben hogyan alakult...

4. A magyarországi fiatalok válasza az Ifúság 2000 kutatás alapján egy évvel korábbiak, 8000 fős minta alapján.

A Kárpát-medencében a szerbiaiak gondolják leginkább, 90 százalékos arányban, hogy romlott az ország gazdasági helyzete és életszínvonala az elmúlt 10 évben, de a legtöbben mindegyik országban negatívan ítélik meg a gazdasági helyzetet. Országuk gazdasági teljesítményéről a szlovákoknak a legjobb a véleményük, de itt is 47 százalékuk szerint romlott, és csak 29 százalékuk szerint javult. Az életszínvonal tekintetében hasonló, de még negatívabb a fiatalok véleménye, mint a gazdasági helyzetről. A magyarországi fiatalok egy évvel korábbi véleményével összevetve láthatjuk, hogy a környező országok magyar és többségi fiataljainak a szlovákok kivételével rosszabb a véleménye a gazdasági és életszínvonalbeli változásokról, mint Magyarországon, de a tendenciák hasonlóak: mindenhol többen vannak, akik rosszabbnak látják a helyzetet, mint 10 évvel korábban.

Alminta	Az Ön személyes helyzete?			A többség-kisebbség viszonya?			Összesen
	romlott	nem változott	javult	Romlott	nem változott	javult	
belső-erdélyi magyar	24,3%	40,5%	35,2%	26,0%	56,9%	17,1%	100,0%
belső-erdélyi román	33,3%	33,8%	32,9%	28,7%	51,5%	19,9%	100,0%
felvidéki magyar	26,1%	50,1%	23,8%	36,0%	50,6%	13,4%	100,0%
felvidéki szlovák	14,7%	44,8%	40,5%	25,2%	58,8%	16,1%	100,0%
kárpátaljai magyar	23,4%	46,3%	30,3%	13,6%	61,1%	25,3%	100,0%
kárpátaljai ukrán	32,7%	48,0%	19,3%	7,0%	73,9%	19,1%	100,0%
székelyföldi magyar	29,0%	40,5%	30,5%	36,0%	52,7%	11,3%	100,0%
vajdasági magyar	65,4%	25,2%	9,4%	59,8%	36,6%	3,5%	100,0%
vajdasági szláv	63,1%	27,3%	9,6%	23,5%	71,6%	4,9%	100,0%
Összesen	35,3%	38,9%	25,8%	32,4%	54,0%	13,6%	100,0%
Magyarország ⁵	45,0%	37,0%	18,0%	–	–	–	–

5. táblázat. Az elmúlt 10 évben hogyan alakult...

A fenti táblázatban látható, hogy személyes helyzetük tekintetében viszont a régiók fiatalsága (nem a nemzetiségeké!) igen eltérő véleménnyel bír. Felvidéken, Erdélyben, de Kárpátalján is a fiatalok viszonylag hasonló arányban választották azt, hogy romlott, illetve javult a helyzetük, ami országos szinten, mint láttuk, kevésbé kiegyensúlyozott volt. Az erdélyi és kárpátaljai magyar fiatalok esetében pedig éppen azok vannak néhány százalékkal többen, akik szerint javult a helyzetük. Vajdaságban viszont a nagy többség szerint romlott a személyes helyzet. Magyarországon is jóval többen mondták azt (45%), hogy romlott, mint azt, hogy javult a helyzetük. Itt figyelembe kell venni azt is, hogy az 1980-as években Magyarországon és Jugoszláviában tartották úgy, hogy a jobban lehetett élni, a rendszer nyitottabb volt a nyugat-európai értékek iránt, mint a többi Kárpát-medencei országban. Megítélésem szerint a kisebbségi fiatalok társadalmi közérzetét inkább a saját helyzetükre vonatkozó válaszok tükrözik jobban, mint az egész országra vonatkozó megállapítások, és reménykeltő, hogy majdnem mindenhol inkább a pozitív változások dominálnak (Felvidéken a társadalmi-gazdasági helyzet a makrogazdasági mutatók

5. A magyarországi fiatalok válaszai az Ifjúság 2000 kutatás alapján egy évvel korábbiak, 8000 fős minta alapján. A többség-kisebbség viszonyra nem kérdeztek rá Magyarországon.

szerint legjobb a többi régiókhöz viszonyítva az átlagjövedelmek és a háztartások fogyasztásának szerkezete alapján, igaz ugyan, hogy a 15–24 évesek munkanélküliségi rátája 36,1 százalékkal a legmagasabb volt 2002-ben az EU-hoz csatlakozó Kárpát-medencei országok közül (lásd Veres 2004), ám csak a felvidéki magyarok körében voltak többen, akik szerint romlott a személyes helyzetük, ez is mutatja, hogy mennyire relatívok és szubjektívek a fenti válaszok abban az értelemben, hogy a különböző régiókban más és más jelentenek, a fiatalok más-más standardokhoz hasonlítják magukat).

Megvizsgáltuk az etnikumközi viszonyok alakulásának megítélését is. A vajdasági magyarok kivételével mindenhol azt válaszolták a legtöbben, hogy nem változott, de a kárpátaljaiak kivételével néhány százalékkal mindenütt többen vannak azok, akik szerint romlott, mint azok, akik szerint javult a többség és a kisebbség közötti viszony. Megfigyelhető, hogy a magyarok valamivel negatívabban ítélték meg az országukban jellemző etnikumközi viszonyt, mint a többségiek, de valójában az egy régióban élők válaszainak eloszlása közelebb áll egymáshoz, mint mondjuk a „magyarok” és a „többségiek” összefoglaló (az utóbbi esetben tartalmatlan kategória), válaszai. Nem véletlen, hogy a vajdaságban gyökeresen eltérő a magyar és a szerb fiatalok véleménye az etnikumközi viszonyok alakulásáról, hiszen a háborúk és az azt követő vándormozgások valóban felkavarhatták az etnikumközi együttélés megszokott formáit.

A határon túli magyarok létszámfenntartása szempontjából a múlt és a jelen megítélésénél talán még fontosabb, hogy milyen projekciói vannak a fiataloknak az elkövetkező 10 évre.

Alminta	az ország gazdasági helyzete?			az emberek életszínvonala?			Összesen
	romlik	nem változik	javul	Romlik	nem változik	javul	
belső-erdélyi magyar	34,0%	34,4%	31,6%	38,3%	30,9%	30,9%	100,0%
belső-erdélyi román	23,2%	46,2%	30,6%	30,7%	41,0%	28,3%	100,0%
felvidéki magyar	40,5%	33,3%	26,3%	42,6%	33,9%	23,6%	100,0%
felvidéki szlovák	27,8%	27,8%	44,4%	31,6%	25,1%	43,4%	100,0%
kárpátaljai magyar	22,5%	32,0%	45,6%	24,7%	27,3%	48,0%	100,0%
kárpátaljai ukrán	12,3%	37,3%	50,4%	14,8%	34,5%	50,7%	100,0%
székelyföldi magyar	37,9%	33,9%	28,2%	39,5%	31,6%	28,9%	100,0%
vajdasági magyar	6,6%	36,3%	57,1%	9,2%	36,7%	54,1%	100,0%
vajdasági szláv	6,2%	30,6%	63,2%	7,2%	36,2%	56,6%	100,0%
Összesen	25,2%	34,9%	39,8%	28,4%	33,3%	38,2%	100,0%
Magyarország	28,0%	34,0%	38,0%	34,0%	32,0%	34,0%	100,0%

6. táblázat. Ha a jövőre gondol, a következő 10 évben hogyan alakul...

A fenti táblázat alapján láthatjuk, hogy a fiatalok az országuk gazdasági helyzetét, de az életszínvonal alakulását sem látják különösebben derűsnek. A két legrosszabb helyzetben levő régió, Kárpátalja és Vajdaság fiataljai nagyarányban derűlátók országuk gazdasági helyzetét és az életszínvonal javulását illetően. A többi, viszonylag jobb gazdasági-társadalmi helyzetben levő régióban, Felvidéken és Erdélyben a fiatalok válaszai viszonylag egyenlő arányban oszlanak meg a romlik / nem változik / javul válaszlehetőségek között, a román és szlovák fiatalok esetében a mérleg inkább a javulás irányában tolódik el mintegy 10 százalékhöz közelálló nagyságrend-

ben, de nem mondhatjuk azt, hogy nemzetiségek szerint radikálisan más jövőképet látnának a fiatalok, csupán arról van szó, hogy míg a múltat illetően a többségek voltak kritikusabbak, a jövőt illetően a kisebbségek egy árnyalattal visszafogottabbak.

Alminta	Az Ön személyes helyzete?			A többség-kisebbség viszonya?			Összesen
	romlik	nem változik	Javul	romlik	nem változik	javul	
belső-erdélyi magyar	10,8%	27,2%	62,0%	16,3%	52,0%	31,7%	100,0%
belső-erdélyi román	11,2%	36,5%	52,3%	12,1%	55,7%	32,1%	100,0%
felvidéki magyar	17,3%	37,6%	45,2%	21,5%	50,2%	28,3%	100,0%
felvidéki szlovák	11,4%	32,8%	55,8%	17,7%	52,0%	30,3%	100,0%
kárpátaljai magyar	4,6%	28,9%	66,4%	11,3%	44,0%	44,7%	100,0%
kárpátaljai ukrán	4,8%	24,7%	70,4%	4,8%	47,1%	48,2%	100,0%
székelyföldi magyar	14,6%	36,7%	48,7%	25,4%	46,0%	28,6%	100,0%
vajdasági magyar	4,7%	31,4%	63,8%	8,9%	61,0%	30,1%	100,0%
vajdasági szláv	4,1%	31,8%	64,1%	5,1%	62,5%	32,3%	100,0%
Összesen	10,0%	32,4%	57,6%	16,3%	52,0%	31,7%	100,0%
Magyarország ⁶	24,0%	35,0%	41,0%	–	–	–	–

7. táblázat. Ha a jövőre gondol, a következő 10 évben hogyan alakul...

Az enyéni életpályát illetően minden régióban, nemzetiségtől függetlenül, igen derűlátó válaszokat adott a fiatalok többsége arra a kérdésre, hogy hogyan alakul a személyes helyzetük a következő 10 évben. Ha mégis különbségeket keresünk almintánként, ezek léteznek, de nem jelentősek. Kétnégyzet próbával kimutatható 0,001-es valószínűségi szinten, hogy többen látják személyes helyzetük romlását az elkövetkező 10 évben a felvidéki magyarok körében (17%), vagy a székelyföldiek közt (14%), mint Kárpátalján vagy Vajdaságban (4-5%).

Az etnikumközi kapcsolatok tekintetében, bár visszafogottabb mértékben, az optimisták többen vannak, mint a pesszimisták, ám a legnagyobb csoportot mindenhol azok alkotják, akik úgy gondolják, hogy nem változik a többség és a kisebbség közötti viszony az országukban. Kis különbségek itt is vannak, a kárpátaljaiak a legoptimistábbak, a vajdaságiak és a székelyföldiek az átlaghoz képest pesszimistábbak. Egyébként érdekes, hogy éppen a területi közigazgatási egységek (megyék) szintjén is többségben élő székely-magyarok hiszik kevesebben azt, hogy a románokkal való viszonyuk nem javul. Valószínűleg éppen arról van szó, hogy a román-magyar viszonyról inkább ideológiai alapon (a nemzeti ideológiából merített etnocentrikus nézetek alapján, és kevésbé tapasztalati úton) formálnak véleményt, mivel igen kevés közvetlen etnikumközi tapasztalatuk volt a többi régiók magyar vagy többségi fiataljához viszonyítva.

6. A magyarországi fiatalok válaszai az Ifjúság 2000 kutatás alapján egy évvel korábbiak, 8000 fős minta alapján. A többség-kisebbség viszonyra nem kérdeztek rá Magyarországon.

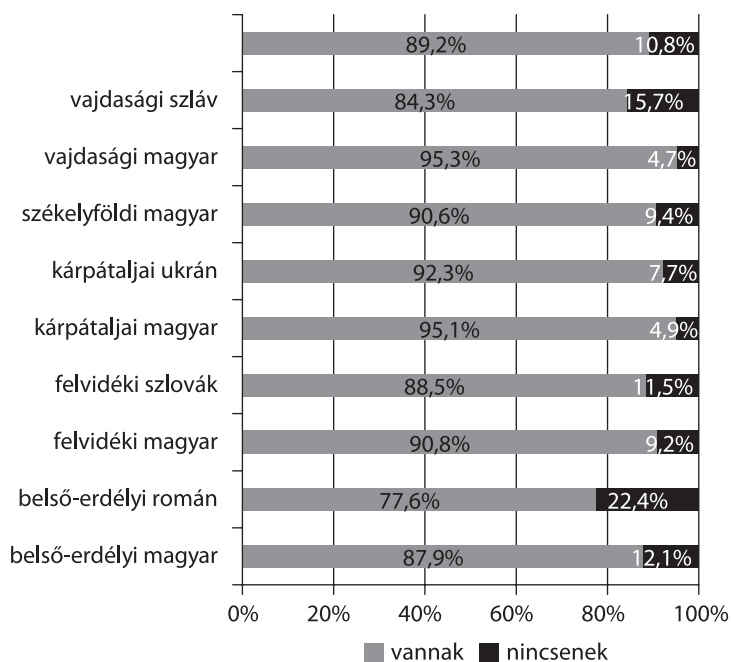
TERVEZIK-E AZ ÉLETESEMÉNYEKET?

Felvetődik az a kérdés, hogy a fiatalok esetében mekkora a tudatosság a felnőtté válási folyamatban, azaz tervezik-e az életesemények bekövetkezését, és ha igen, milyen prioritással teszik ezt a jövőtervek kontextusában? Zinnecker, Bourdieu osztálymodelljéből kiindulva, a gazdasági és kulturális tőkevolumen alapján alsó, közép és felső osztályokat, illetve ezek kulturális és gazdasági osztályfrakciói szerint a nyugat-európai jóléti társadalmakban három jól elkülönített ifjúsági habitust különböztetett meg, amely a családi erőforrások függvényében gazdasági és kulturális osztályfrakciók szerint tovább bontható (Zinnecker 1993a). Egy másik tanulmányában az 1980-as évek végén J. Zinnecker a társadalmi-származási háttér függvényében a fiatalok jövőjét illetően az ifjúsági életszakasz alakításában az alábbi perspektívákat tartotta valószínűnek, némiképp módosítva az eredeti, merevebb modellt.

- Az ifjúság mint kulturális újító, a nagypolgári értelmiség „ifjúságmítosza” új, progresszív köntösben;
- Az ifjúság mint iskolai és képzési pálya valamennyi társadalmi réteg körében elterjed, ám a középosztálybeli fiatalok inkább eszköznek tekintik a munkaerőpiacra való bekerülést illetően, a felső rétegek ifjúsága pedig életformaként éli meg, minél hosszabbá alakítva a tanuló ifjúsági életszakaszt.
- Az ifjúság mint szabadidő- és fogyasztói kultúra, az ifjúsági életszakasz hedonisztikus kiélése mint ifjúságfogalom kiszélesedik. A fogyasztói kultúrákkal való azonosulás legnagyobb szerepet az alsóbb rétegek ifjúsága körében kap, akik egy része az átlaghoz képest korábban kimarad az iskolából és így alapvetően az első két perspektíva lezáródik számukra. (Zinnecker 1993b, 39)

Mivel a tanulmányaikat befejezett fiatalok jelentős része, egyes régiókban több mint fele még középfokú végzettséget sem szerzett, így a Zinnecker féle második jövőperspektíva a Kárpát-medence jelentős részén még nem alakult ki 2000-re sem.

A fiatalok jövőtervezését több kérdés segítségével vizsgáltuk. Arra a kérdésre, hogy a következő öt évre vannak-e személyes elképzelései, a fiatalok legnagyobb része minden régióban igennel válaszolt. Meglepő, hogy a magyar fiatalok nagyobb arányban rendelkeznek ilyen tervekkel, mint a többségiek, ez az eltérés csupán Erdélyben és Vajdaságban szignifikáns. Észrevehető, hogy a jobb életkörülmények között élő csoportok fiataljai valamivel kisebb arányban tervezik meg jövőjüket. A rosszabb viszonyokból való kitörés annál inkább sarkallja a fiatalokat a jövőtervek megfogalmazására.

1. ábra. Vannak-e olyan személyes elképzelései, amelyeket a következő öt évben szeretne megvalósítani?

Az apa iskolázottsága szerint is szignifikáns összefüggések figyelhetők meg a jövőtervezéssel a régiók egy részében, jelesen a romániai és a szlovákiai alminták, valamint a kárpátaljai magyarok körében. A többi almintában elsősorban azért nem figyelhető meg összefüggés, mert az egyetértők aránya meghaladja a 90 százalékot, így az eltérések nem elég számottevőek statisztikailag (lásd az 1. mellékletet).

Településtípusok szerint szignifikáns eltérések vannak Belső-Erdélyben, a szlovákok és a vajdaságiak körében, ott, ahol az eltérések valóban lényegesek a településtípusok között, azaz a népesség számottevő része él nagyvárosokban, és ugyanakkor a kistépüléseken is. A nagyvárosokban élők nagyobb arányban tervezik előre a jövőjüket, mint a kis településeken élők: a leglátványosabb a szlovákok közötti eltérések: a pozsonyi és kassai fiatalok 94, a falusi szlovák fiatalok csupán 78 százaléka rendelkezik jövőtervekkel.

A tartós használati cikkek súlyzott számának átlagai segítségével megvizsgáltuk (Anova teszttel), hogy van-e a család anyagi helyzetének hatása a jövőtervekre.

Alminták	Vannak-e elképzelései a következő 5 évre?		
	Vannak	Nincsenek	Átlag
belső-erdélyi magyar	6,3**	5,5**	6,2
belső-erdélyi román	6,1**	5**	5,9
felvidéki magyar	8,8***	8,6***	6,6
felvidéki szlovák	10,5***	7,6***	10,1
kárpátaljai magyar	5,4	4,5	5,3
kárpátaljai ukrán	5,4*	3,7*	5,3
székelyföldi magyar	5,2***	3,5***	5
vajdasági magyar	8,9*	7,6*	8,8
vajdasági szláv	8,8	8,4	8,7

8. táblázat. A tartós használati cikkek súlyzott számának átlagértékei a jövőtervek megléte vagy hiánya szerint (Min. 0, max 21).

A különbségek szignifikánsak a következő szinteken:

* 0,05   ** 0,01   *** 0,001

A súlyozott anyagi index átlagai talán a legszemléletesebben mutatják meg számunkra, hogy a jobb anyagi helyzetben levő fiatalok inkább tervezik a jövőjüket, mint a rosszabb helyzetben levők, mindegyik régióban. Látható, hogy az eltérések a kárpátaljai magyarok kivételével mindenhol szignifikánsak, és a különbségek 1 ponttal vagy annál is többel különböznek. Ennek következtében a rendezetlenebb anyagi háttérrel rendelkező családokból származók kisebb eséllyel tudnak kitörni a származási háttér adta viszonyokból, mivel inkább hagyják sodorni magukat a „sors árával”, és nem tesznek kellő erőfeszítéseket arra, hogy egy jövőstratégiát kiépítve helyzetükön változtassanak.

Azoknak, akiknek vannak középtávon, az elkövetkező öt évre vonatkozó elképzeléseik, egy listából ki kellett választaniuk a számukra legfontosabbat (de szabadon is válaszolhatott a fiatal, ha nem tudta volna besorolni az elképzeléseit a listán). A válaszok eléggé szóródtak, ám még a regionális eltérések ellenére is hasonló struktúrája van a jövőtervekre vonatkozó válaszoknak. A leggyakrabban megjelölt tervek sorrendben: továbbtanulás, lakásvásárlás- és felújítás, családalapítás, önálló életvitel, megfelelő munkahely megszerzése. A válaszok igen különböznek a társadalmi-származási háttér különböző változói függvényében, amelyeket az előző fejezetben ismertettünk. Az egyik lényeges változó az élettervezést erősen meghatározó szellemi környezet, amit az apa iskolázottsági szintjével mértünk. Az alábbi táblázatból kiolvasható, hogy minden régióban jelentős szerepe van a származási kulturális tőkének.

Jövőtervek, elképzelések 5 évre	belső-erdélyi magyar			felvidéki magyar			Vajdasági magyar		
	Általános és szakiskola	Közép	Felső	Általános és szakiskola	Közép	Felső	Általános és szakiskola	Közép	Felső
saját lakás (építés, vásárlás, csere)	15,30%	11,60%	7,70%	16,30%	12,90%	11,30%	11,50%	7,00%	4,50%
lakásfelújítás, bővítés, modernizálás	6,30%	3,40%	0,80%	8,00%	2,50%	1,30%	5,00%	2,10%	0,50%
vállalkozás indítása, saját vállalkozás	3,60%	6,50%	5,40%	5,10%	6,80%	1,30%	5,50%	9,10%	4,50%
autó, új autó	1,90%	2,00%	0,80%	6,80%	2,90%	1,30%	2,30%	2,10%	0,50%
gyerekvállalás, gyerek felnevelése, iskoláztatás	4,60%	3,10%	4,60%	4,90%	3,60%	1,30%	5,50%	2,50%	3,00%
családalapítás	13,10%	10,50%	10,00%	9,30%	5,00%	5,00%	12,20%	11,50%	18,70%
tanulás, szakmaszerzés	15,80%	24,90%	35,40%	10,60%	27,00%	41,30%	22,40%	30,90%	35,40%
elhelyezkedés, munka(hely)	6,30%	9,10%	4,60%	10,60%	5,40%	3,80%	6,10%	8,20%	5,60%
megfelelő, (jó, jobb) munkahely	7,50%	5,40%	7,70%	8,00%	6,10%	2,50%	6,70%	3,70%	5,10%
önálló élet(vitel) megteremtése	7,30%	7,90%	9,20%	12,50%	13,70%	17,50%	14,00%	14,00%	13,60%
magyarországi munkavállalás (szlovákban nincs)	4,90%	1,40%	0,80%	1,50%	1,40%	1,30%	0,80%	0,40%	
egyéb külföldi munkavállalás	3,40%	3,70%		3,60%	4,00%	3,80%	1,50%	0,80%	2,00%
magyarországi tanulás ⁷	1,20%	1,70%	2,30%		1,10%		1,70%	1,60%	3,00%
egyéb külföldi tanulás	1,20%	2,00%	3,10%		1,40%	1,30%	0,20%	0,40%	0,50%
szakmai sikerek	6,60%	4,80%	7,70%	2,10%	4,30%	3,80%	3,40%	4,10%	3,00%
utazás	1,00%	2,00%		0,80%	1,80%	3,80%	1,30%	1,60%	
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

9. táblázat. A magyar fiatalok jövőterveinek eloszlása az apa iskolázottsága szerint három határon túli régióban.

A fenti táblázatban a kiválasztott három almintából származó válaszok a három legnagyobb határon túli magyar közösséget képviselik, ám a megállapításaink az összes vizsgált népességre vonatkoznak. Az először szembetűnő tényező a továbbtanulni szándékozók többszörösen nagyobb aránya az értelmiségi származású fiatalok esetében. A leglátványosabb az eltérés Felvidéken, ahol a diplomás apák gyermekei több, mint 40 százalékban, az alapszintű végzettségűek gyermekeinek pedig alig egytizede akar továbbtanulni. Igen jól mutatják a válaszok a társadalmi reprodukció Bourdieu által jelzett mentalitás általi meghatározottságát (Bourdieu, 1978): az aspirációk az alacsony társadalmi származású fiatalok körében nem ösztönzik kellőképpen a magasabb társadalmi pozíciók betöltéséhez szükséges magasabb iskolázottság megszerzését.

7. A szlovák almintában nem szerepelt külön ez a válaszlehetőség, mivel számukra Magyarország nem kiemelt fontosságú célszlovákia.

Az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei elsősorban a háztartással és a családdal kapcsolatos célokat preferálták, ám a belső-erdélyiek körében jóval többen gondolnak a magyarországi munkavállalásra, mint a magasabb iskolai háttérrel rendelkezők. A jövőterveket azonban nem csupán a szülői család kulturális tőkéje, hanem települési, anyagi-gazdasági és korosztályi tényezők is befolyásolják.

ÉLETESEMÉNYEK SAJÁTOS SORRENDJE ÉS AZ IFJÚSÁGI ÉLETSZAKASZ

A gyermekkorból a felnőttkorba való átmenetet több életesemény megélése tölti ki. Ezek az életesemények a fiatalok önállósodásának fázisaihoz, a demográfiai életesemények bekövetkezéséhez kapcsolódnak tág értelemben, mint a párkapcsolatok létesítése, az első szerelem, az első szexuális tapasztalat, az (első) házasságkötés vagy az együttélés elkezdése egy stabil partnerrel, az első gyermek vállalása stb.

Mindezek az életesemények a 15–29 éves életszakasz idején következnek be a legtöbb esetben. Azt, hogy a fiatalok hány éves korukban élik meg ezeket az eseményeket az ifjúsági korszakváltás komplexebb témakörébe illeszthetjük. Az ifjúsági életszakasz Nyugat-Európában az utóbbi negyedszázadban lényegesen meghosszabbodott, amelynek több összetevője van, ezek közül az elemzők kiemelik az iskolai ifjúsági korszak meghosszabbodását, a társadalmi reprodukció megváltozását, illetve az iskolai tudás felértékelődése. A fiatalokat közvetlenül ellenőrző intézményeket (család, munkahely) a közvetett ellenőrző intézmények váltják fel, mint a médiák, a fogyasztói ipar (vagy legalább is a hangsúlyok áttevődnek). (Gábor 1996.13).

Egy másik fontos összetevője a korszakváltásnak az első házasságkötési életkor meghosszabbodása és a szülők életkora az első gyermek vállalásakor. A népeségstudományi szakirodalomban D. J. van de Kaa nevéhez fűződő második demográfiai átmenet névvel foglalják össze ezeket a változásokat, amelyeknek a lényege a következő: (1) A házasság „aranykorát” az „együttélés hajnala” váltja fel; (2) a gyermekközpontú családmodell átalakul, és a központba maga a párkapcsolat kerül; (3) a megelőző fogamzásgátlás helyét az önmegvalósító fogamzásgátlás veszi át; (4) az egységes családmodell pluralizálódik, több családmodell él együtt elfogadottan a társadalomban. Az átalakulási folyamat kezdetét átlagosan 1965-re tehetjük Nyugat-Európában (Van de Kaa, 1987).

Ezek a változások kihatnak a házasságkötéssel, gyermekvállalással és a szexuális élettel kapcsolatos értékek átalakulására. Van de Kaa összefüggésbe hozza az átalakulást az Inglehardt által meghatározott áttéréssel is a materiális értékekről a posztmateriális értékekre. A termékenységi ráták a helyettesítési érték alá süllyednek, a fiatalok első házasságkötési életkora későbbre tevődik, a szexuális kapcsolatok elfogadott módon nem elsősorban a gyermeknemzésre korlátozódnak, hanem inkább az önmegvalósítás, a párközpontúság megélését szolgálják. Az első szexuális élmények viszont egyre fiatalabb korra tevődnek át, miközben az első gyermek vállalásának életkora mindkét nem esetében későbbre, a 30 éves kor irányába tolódik ki (a két nem közötti eltérés fennmarad). Megnövekedik a házasságon kívüli gyermekvállalás és az együttélések a házasságkötés helyettesítő intézményévé válnak. Ám ezek a folyamatok a különböző európai országokban nem egyszerre, és különböző intenzitással mentek végbe. Kelet-Közép-Európában pedig a kommunista diktatúrák korszerűtlen szemléletű népeségpolitikája nem támogatta ezeknek a folyamatoknak a kibontakozását. Emellett a családtervezés hátterében olyan társadalmi vál-

tozások állanak, amelyek a keleti blokk országokban túlnyomóan csak 1990 után érvényesültek erőteljesebben, mint az oktatás tömegesedése, a korszerű családtervezési kultúra megismerése és interiorizálása, a posztmaterális értékrend dominánssá válása stb. 1990-től kezdve a legtöbb kelet-közép-európai országban a családhoz kapcsolódó demográfiai események gyorsan kezdtek változni. Különösen a termékenység kezdett el csökkenni, és ez gyorsabban történt, mint az 1970-es évek Nyugat-Európájában. Emellett az első házasságkötési kor és az első gyermek vállalása is későbbre tolódott: 1970 és 1984 között a nők életkora az első házasságkötéskor Svédországban 27,3, NSZK-ban 24,4, Franciaországban 23,9 év, Csehszlovákiában 21,1, a többi keleti országban is 21-22 év között mozog. Hasonló eltérések voltak a nők átlagéletkorában az első gyermek születésekor. J. Rychtarikova elemezte, hogy a második demográfiai átmenet elmélete mennyire tekinthető univerzálisnak, illetve hol lehet meghúzni a vonalat az átmenet és a válság között az 1990-es évek közép-európai posztkommunista országokban. Következtetése szerint a változások inkább utalnak krízismagatartásra, mint tudatos (érték)választásra (Rychtarikova, 2001). Az eddigi kutatásaim alapján csak részben értek egyet e következtetéssel, miszerint a változásban az értékválasztások összességében nagyobb szerepet játszanak, mint a gazdasági átmenet költségei okozta válság. (Veres 2003a)

A Mozaik2001 kutatás ifjúsági almintái jó alkalmat adnak arra, hogy a fenti életesemények bekövetkezésének átlagos korát megvizsgáljuk több ország magyar és többségi fiataljai körében. Az életesemények tervezésének időpontja és sorrendje a mögöttük meghúzódó értékek feltárására is lehetőséget ad. Ám a fiatalok különböző korévekhez tartoznak, ezért egyesek körében az események jó része bekövetkezett, mások körében ezután következik. Ezért a mintáinkat külön kellett választanunk aszerint, hogy az egyes életesemények bekövetkeztek-e vagy sem. A fiatalok egy része azt válaszolta, hogy vele „soha” nem fog megtörténni egy életesemény (lásd a 3. mellékletet). A szexuális tapasztalatokkal legnagyobb arányban a felvidéki magyarok rendelkeznek (90 százalék), a kárpátaljaiak körében a régiók közül a legkevesebben vannak, 76-77 százalékban. Az állandó partnerrel való együttélés lehetőségét ugyancsak legtöbbször a kárpátaljaiak közül utasítják vissza (13, illetve 8 százalékban) a vajdaságiak körében pedig a legkevésbé (1-2 százalék). A házasságkötés elvi elutasításában a régiók között, bár kicsik a különbségek, ugyancsak a kárpátaljaiak vannak a legkevesebben, egy százalék körül, míg Felvidéken ezek aránya 5 százalék, a többi magyar fiatalok körében 2-3 százalék, a többségi román és szerb fiataloknál 1-2 százalék körül mozog.

A már házasságot kötöttek, illetve gyermekkel rendelkezők aránya ugyancsak Kárpátalján a legnagyobb (45, illetve 39 százalék) de a felvidékiek is elég közel állanak hozzájuk. Ebből a szempontból a vajdaságiak körében kötöttek a legkevesebben házasságot (31 százalék), illetve vállaltak gyermeket (26 százalék). Mindezek a különbségek két tendencia érvényesülését mutatják: egyrészt az ifjúsági korszakváltás, másrészt a „második demográfiai átmenet”-tel járó átalakulások közötti nem túl nagy, de azért érzékelhető különbségeket az országok között. A legelőrehaladottabbak az átalakulásban a felvidékiek, őket követik a vajdaságiak, az erdélyiek és a felvidékiek. A székelyföldi magyarok jól elkülönülnek a belső-erdélyi magyaroktól, de még az erdélyi románoktól is, és a kárpátaljaiakhoz közelednek a családtervezéshez kapcsolódó életeseményeket illetően. Kivétel a szexuális élethez való viszonyulás, amelyben inkább a többi erdélyiekhez, és nem annyira a kárpátaljaiakhoz hasonlíthatók. A kérdésselvetésre pontosabb választ adhatunk, ha megvizsgáljuk, hogy ezek az életesemények hány éves korban következtek be, illetve mikorra tervezik őket.

almlinta		először önállóan szórakozni menni	először nagyon szerelmesnek lenni	először szexuális tapasztalatokat szerezni	először komoly barátot / barátnőt szerezni	állandó partnerrel együtt élni	házasságot kötni
belső-erdélyi magyar	Átlag	16,02	16,70	17,84	17,48	21,37	22,27
	N	1088	980	818	944	353	286
belső-erdélyi román	Átlag	15,65	17,28	17,64	17,98	20,68	21,90
	N	638	554	474	537	229	190
felvidéki magyar	Átlag	16,10	16,24	17,00	17,24	20,51	21,11
	N	868	756	698	687	282	209
felvidéki szlovák	Átlag	15,83	16,70	17,49	18,04	21,71	22,35
	N	432	380	352	327	120	88
kárpátaljai magyar	Átlag	15,83	16,26	17,66	16,88	20,64	20,87
	N	454	393	306	370	180	192
kárpátaljai ukrán	Átlag	16,37	16,95	17,76	17,39	20,79	21,14
	N	265	231	176	208	81	86
székelyföldi magyar	Átlag	16,16	16,97	17,75	17,53	21,17	21,85
	N	652	566	513	547	218	195
vajdasági magyar	Átlag	15,40	16,23	16,79	17,00	21,60	22,20
	N	969	857	770	797	255	214
vajdasági szláv	Átlag	14,94	16,60	17,07	14,32	22,25	22,32
	N	480	418	382	442	112	91
Összes	Átlag	15,80	16,62	17,39	17,13	21,14	21,78
	N	5847	5135	4490	4859	1829	1552

10. táblázat. A párkapcsolatok fejlődéséhez kapcsolódóan bekövetkezett életesemények átlagos életkora (Hány éves korban történt meg?).

N-érvényes válaszok száma az almlintában, az eltérések mind legalább $p=0,0001$ szinten szignifikánsak.

Azok körében, akik már áttestek a fenti életeseményeken, az esetek többségében régióként legtöbb egy éves eltérések figyelhetők meg átlagosan. Az önálló szórakozás 15 éves kortól (vajdasági szláv) 16, 3 éves átlagéletkorok (ukrán) között kezdődik el. Először nagyon szerelmesnek átlagban 16 éves koruk után lesznek a fiatalok, a régiók közötti különbségek, bár szignifikánsak, igen kicsik, egy éven aluliak átlagban. Az első szexuális tapasztalatokban legkorábban a vajdasági (16,8) és a felvidéki magyar fiatalok (17) részesültek, legkésőbb, közel egy évvel később az erdélyi magyar fiatalok (17,8). A nemzetiségi különbségek régiókon belül nem szignifikánsak. Először komoly párkapcsolatot (barátot/ barátnőt) a vajdasági szerb (szláv) fiatalok létesítettek a legkorábban, átlagban 14 és fél éves korban, ám ez messze megelőzi az összes többi régió fiataljait, ezért azt tekintjük irányadónak, hogy ez az életesemény a Kárpát-medence Magyarországon kívüli részein inkább 17 éves kor után következik be, legkorábban a Délvidéken, legkésőbb Felvidéken és Erdélyben. Állandó partnerrel való együttélés 20,5–22 éves kor között kezdődik átlagosan mindegyik régióban, a kis, de szignifikáns régiókénti eltéréseket az előbbi

táblázatból olvashatják ki. Az első házasságkötési kor Kárpátalján 21 év körül, Vajdaságban, a belső-erdélyi magyar és a szlovák fiataloknál 22 év körül van átlagban, máshol 21-22 év között mozog. A régiók közötti eltérések nyilvánvalóvá teszik azokat a régiók közötti különbségeket a társadalmi és értékrendbeli változások fázisaiban, amelyeket már az előbb jeleztünk: a kárpátaljai fiatalok körében a tradicionális életvitel és családmodell inkább jellemző, mint a felvidéken vagy a vajdaságban, míg az erdélyi alminták fiataljai a kettő között helyezkednek el, esetenként a tradicionálisabb, máskor a posztmodernebb felfogásból levezethető magatartásokhoz állnak közelebb, ez utóbbihoz különösen a belső-erdélyi magyarok, aki jelentős részben nagy és közepes városokban élnek és magasabb iskolázottságú szülői háttérrel rendelkeznek.

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy azokat az életeseményeket, amelyek még a fiatalok többsége körében nem következtek be, milyen életkorra tervezik.

alminta		kikerülni az iskolából	az (első) szakmai végzettséget megszerezni	elég pénzt keresni ahhoz, hogy gondoskodhassam magamról	először teljes állásban dolgozni
belső-erdélyi magyar	Átlag	23,17	22,64	23,94	23,62
	N	447	395	579	467
belső-erdélyi román	Átlag	22,89	22,47	23,85	23,77
	N	298	243	353	296
felvidéki magyar	Átlag	22,57	22,21	23,83	23,18
	N	275	237	430	351
felvidéki szlovák	Átlag	22,50	22,51	24,27	23,62
	N	176	167	260	237
kárpátaljai magyar	Átlag	21,78	22,27	23,30	23,57
	N	132	176	234	208
kárpátaljai ukrán	Átlag	19,21	22,32	22,85	22,54
	N	79	146	161	146
székelyföldi magyar	Átlag	22,02	21,64	23,83	22,92
	N	161	165	303	257
vajdasági magyar	Átlag	23,74	22,31	24,27	24,33
	N	410	310	524	487
vajdasági szláv	Átlag	23,56	21,48	24,42	24,67
	N	178	154	290	274

11. táblázat. A fiatalok önállósodásának, életpályájának tervezése (Hány éves korában fog megtörténni?).

Talán az iskolából való kikerülés tervezett átlagos életkora, mint iskolai ifjúsági életszakasz hossza mutatja a leginkább ifjúsági korszakváltás folyamatának fázisát az egyes régiókban: a kárpátaljai ukrán fiatalok 19,2 az ottani magyar fiatalok 21,7 éves korban, a székelyek 22 éves, a felvidékiek 22 és fél, míg a belső-erdélyi és a vajdasági fiatalok 23 éves kor körül vagy fölött lépnek ki átlagban az iskolai ifjúsági korszakból. A különbség a két szélső csoport között igen

nagy, több mint négy év, ami egy főiskola elvégzésére is elegendő. A magyar fiatalok között a különbség kisebb, két év. Azt mondhatjuk, hogy az oktatás expanziója az ifjúsági életforma átalakításában Vajdaságban és Erdélyben a legjelentősebb, és Kárpátalján a leggyengébb, ám az ottani magyar fiatalok a kulturális hatások következtében átlagosan jó két évvel tovább terveznek tanulni a többségi társaiknál, ami középtávon jobb munkaerőpiaci pozíciókat jelenthet számukra (ám nem minden esetben a szülőföldjükön). Az első szakmai végzettséget mindegyik régióban 22-23 éves kor között szeretnék megszerezni a fiatalok. A szülői családtól való anyagi függetlenedés, illetve a teljes állásban való munkavégzés időzítése ugyancsak elég hasonló mindegyik régióban, ezt a 24 éves kor körülre tervezik átlagban.

A fiatalok családtervezésre vonatkozó elképzelései szignifikánsan különböznek nemenként.

alminta		állandó partnerrel együtt élni		házasságot kötni		először apa / anya lenni	
		Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
belső-erdélyi magyar	Átlag	25,37	24,44	26,77	25,63	27,54	26,69
	N	337	273	386	354	429	389
belső-erdélyi román	Átlag	25,32	23,94	27,04	25,69	27,95	26,78
	N	172	153	215	199	232	215
Felvidéki magyar	Átlag	26,10	24,46	27,95	25,78	28,13	26,28
	N	267	227	298	254	307	269
Felvidéki szlovák	Átlag	25,61	25,50	27,62	27,20	28,10	27,51
	N	154	142	155	160	160	168
Kárpátaljai magyar	Átlag	25,15	23,40	26,03	23,45	26,58	24,47
	N	111	103	139	129	148	150
Kárpátaljai ukrán	Átlag	24,42	22,95	25,41	24,15	26,27	24,67
	N	65	81	95	109	97	117
Székelyföldi magyar	Átlag	25,32	24,26	26,72	25,35	27,43	26,01
	N	200	162	251	190	257	205
Vajdasági magyar	Átlag	26,14	24,77	27,38	25,82	27,97	26,42
	N	364	278	377	294	414	329
Vajdasági szláv	Átlag	26,21	25,06	27,34	26,03	27,84	26,53
	N	177	171	186	184	196	191
Összesen	Átlag	25,67	24,45	27,07	25,59	27,68	26,30
	N	1847	1589	2102	1873	2240	2033

12. táblázat. A családtervezés életeseményei, átlagos életkorok (Hány éves korban fog megtörténni?).

Általában a fiúk több, mint egy évvel később vállalkoznának együttélésre állandó partnerrel, házasságot kötni vagy gyereket vállalni, mint a lányok. Az együttélés elkezdésére várhatóan a

kárpátaljai lányok vállalkoznak a legkorábban, átlagosan 22,9 évesen az ukrán, illetve 23,4 évesen a magyar lányok. Erdélyben 24 éves kor körül, Vajdaságban 25 éves kor körül kezdenék el az együttélést a lányok, a fiúk mindenhol egy- egy és fél évvel később vállalkoznak erre. A házasságkötésre átlagosan még később vállalkoznak a fiatalok, ám a kárpátaljai magyar lányok esetében ez 23,4 éves korra, a többi régióban ez 25 éves kor utánra tervezett, és a szlovák lányok azok, akik a legkésőbbre, 27 éve utánra tolnák ki a férjhezmenetelt. A fiúk mindenhol 27 éves kor körülre vagy utánra tervezik a házasságkötést, kivéve az ukrán fiúkat, akik átlagban erre már 25,4 éves korban hajlandók. A tradicionálisabb régiókban, mint Kárpátalja, még három év is lehet a fiúk és a lányok közötti átlagos eltérés a házasságkötés várható életkora között, míg a „modernebb” gondolkodású, nagy arányban a fővárosban (Pozsonyban) élő szlovák fiatalok között még fél éves eltérés sincs. Az első gyermek vállalása a lányok körében 26, a fiúknál 27 éves kor után várható, az átlagértékek minden régióban a várható házasságkötési életkort követik, annál néhány hónappal későbbre tehetők.

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a fiatalok családi-származási háttere hogyan befolyásolja a házasságkötés és az első gyermek vállalásának várható életkorát. A két változó közül csupán a házasságkötési kor variációit vizsgáljuk meg a társadalmi háttérváltozók alapján, mert igen hasonlóan viselkednek, erős korreláció van közöttük ($r=0,82$). Az elemzés eredményeként az alábbi regressziós együtthatókhoz jutottunk:

alminta	R2	Standardizált Beta együtthatók/ szignifikancia szint						
		Életkor	Iskolai osztályok	Apa* / Anya** iskolai v.	Tanul	Település lélekszáma	Magyarok aránya	Anyagi helyzet (cikksúly)
belső-erdélyi magyar	0,348	0,779	-0,176	-	0,165	-	-	0,127
	p	0,00001	0,006		0,003			0,01
Felvidéki magyar	0,336	0,748	-0,169		0,249			0,219
	P	0,00001	0,01		0,001			0,0001
Kárpátaljai magyar	0,478	0,679		0,188**	0,236		-0,180	
	p	0,00001		0,01	0,003		0,01	
Székelyföldi magyar	0,274	0,677			0,409			
	P	0,00001			0,0001			
Vajdasági magyar	0,372	0,801	-0,125	0,178*	0,263	-0,158		
	p	0,00001	00,05	0,0001	0,0001	0,002		

13. táblázat. Lineáris regressziós modell 15–29 éves nőkre / magyar alminták.

p – a Beta együtthatók szignifikancia szintje

Függő változó: hány éves korában tervezi házasságot kötni.

Független változók: életkor, elvégzett iskolai osztályok száma, apa* / anya** elvégzett iskolai évek száma, tanul (1 – igen, 0 – nem), a lakhely településének lélekszáma, magyarok aránya, anyagi helyzet (használati cikkek száma súlyozva).

A fiúkkal végzett regressziós modellekben kevesebb változó játszik szerepet, mint a lányok esetében, így eredményeiket nem ismertetjük külön-külön.

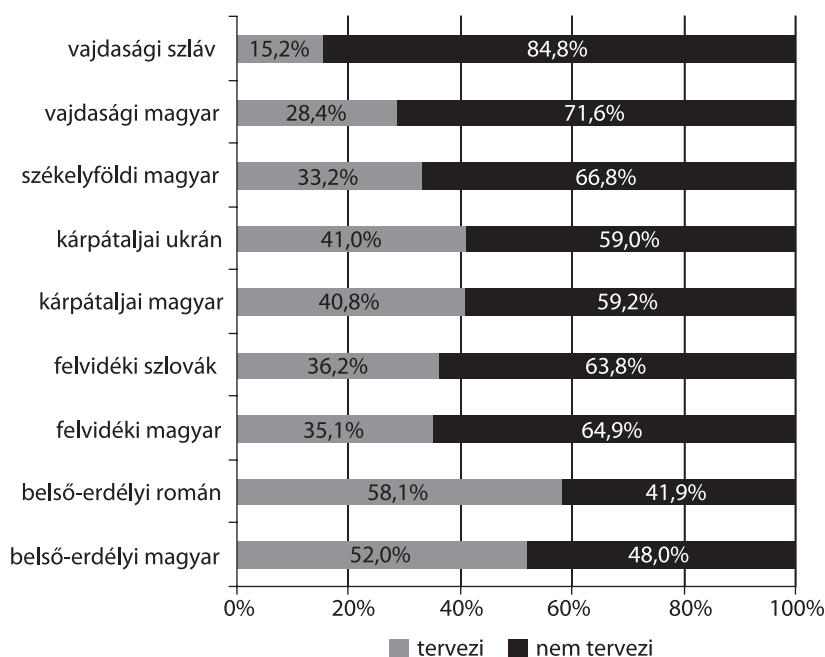
A lányok esetében legerősebb hatása az életkornak van, ez a változó minden régióban 0,6-nál nagyobb Beta együtthatóval szerepel, és pozitív értékekkel, ami arra utal, hogy minél idősebbek a válaszolók, annál magasabb életkort jelöltek meg az első házasságkötés céljából. Ebben a formában az életkori hatás mint egyéni tényező jelenik meg, hiszen érthetően a jelenlegi életkoruknál alacsonyabb kort nem jelölhetnek meg a házasságkötés éveként. Ám a válaszok azt is mutatják, hogy a legfiatalabbak, a 15-19 évesek átlagban a legkisebb első házasságkötési kort jelölik meg. Ám a dél-szlovákiai szlovákok körében, akikről tudjuk, hogy a településszerkezetből adódóan a leginkább urbánus, jó társadalmi háttérű, magas iskolázottságú csoport, már érvényesül a 15-19 éves korúak körében az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásának a hatása a jövőtervezésben is: az első házasságkötést későbbre, 27 éves kor körülre tervezik átlagosan, ami a 20-24 évesek tervéhez is közel áll. Az első gyermek vállalásának átlagos tervezett életkora pedig csupán a szlovákoknál egyezik meg a két fiatalabb korosztály körében megjelenő 27,3 évvel, ami magasabb, mint a többi almintában. Legközelebb a románok és a felvidéki magyarok állnak a szlovákokhoz, a 15-19 évesek körében 26,4 éves tervezett átlagéletkorral az első gyermek születésekor.. (lásd a 4. mellékletet). Az iskolázottság hatása az előbbinél jóval gyengébb, annak, hogy még tanulnak vagy sem, igen jelentős a hatása, különösen Székelyföldön ($B=0,409$). Vajdaságban a település lélekszáma, illetve Kárpátalján a magyarok aránya településen fejt ki némi hatást. Belső-Erdélyben és Felvidéken pedig az anyagi helyzetnek is van hatása a házasságkötési életkorra valószínűleg azért, mert itt a legnagyobb az anyagi-gazdasági differenciálódás mértéke a társadalmi térben.

Láthatjuk, hogy a társadalmi-származási tényezők jelentős mértékben meghatározzák a családtervezés időzítését. Az életkor-hatás mögött is felfedezhetjük a társadalmi háttérhatást, ami azonban nem a régiókon belül, hanem a régiókat összehasonlítva figyelhető meg. Az első házasságkötés, illetve az első gyermekvállalás kora tekintetében, bár látszólag ugyanazon régió etnikumai között is eltérések vannak, valójában a 15-19 évesek körében csak Felvidéken szignifikáns a különbség (T próbával, $p=0,001$), de itt az adott régió fiataljainak településszerkezetbeli eltéréseire vezethetők vissza. Ám a többségi fiatalok számára ezek a régiók az ország fejlettebb részét alkotják, a teljes országos többségi minták és a kisebbség társadalomszerkezete között már kisebbek lennének, vagy esetenként eltűnnének a különbségek. Szlovákiában Pozsonyt a dél-szlovákiai szlovákokkal közösen vizsgálva az itt élő szlovák fiatalok jobb társadalmi háttérrel rendelkeznek, mint a teljes Szlovákia fiatalsága, a szegényebb keleti és északi vidékekkel együtt. A társadalmi konkurenciaharcban azonban Dél és Észak-Szlovákia nem különül el, hiszen Pozsony az egész ország fővárosa, és viszonylag kis országról van szó, különösen északi-déli irányban. Hasonlóan, ha Magyarországon kiválasztanánk Budapestet egy hozzá kapcsolódó kisebb régióval (Észak-Magyarország például), akkor ebben a régióban a főváros ifjúsága akár 50 százalékos arányt képezne a mintán belül, így az attitűdök tekintetében is „modernebbek” vagy „posztmodernebbek” lennének a fiatalok a családtervezés tekintetében is, mint az országos átlag fiataljai.

A KIVÁNDORLÁS MINT JÖVŐSTRATÉGIA

A jövőtervek egy sajátos vonatkozása, hogy a fiatalok jövőjüket szülőföldjükön, vagy máshol képzelik el. A jövőtervek között szerepelt ugyan az előbbi részben a külföldi munkavállalás, mégis, az ott felsorolt alternatívák kontextusában viszonylag kevesen választották a kivándorlást mint célt. A külföldi munkavállalást inkább mint eszközt tételezhetjük a további célok eléréséhez, és mint kényszerpályát azon fiatalok számára, akik országukban nem tudják életcéljaikat megvalósítani az elvárásaik szintjén.

Arra a kérdésre, hogy tervez-e külföldön munkát vállalni, a különböző régiókban az alábbi válaszokat adták:

2. ábra. Tervezi-e, hogy a jövőben külföldön vállal munkát?

A legerősebb a külföldi munkavállalási szándék Erdélyben, és azon belül is az erdélyi románok, illetve a belső-erdélyi magyar fiatalok körében, akik többsége tervez külföldön dolgozni, ami elgondolkodtató. Bár a románoknak még erősebb kivándorlási szándékaik vannak, ezek megvalósításának lehetősége inkább a magyarok számára nagyobb, így a tényleges kivándorlást illetően a mérleg a magyarok „javára” billen el. Székelyföldön Erdély többi részéhez viszonyítva mérsékeltőbb a külföldi munkavállalási kedv, 33 százalékos, ám ez az arány is magasnak számít. Felvidéken, mind a magyarok, mind pedig a szlovákok körében a külföldi munkavállalási szándék hasonló mértékű, 35 százalék körüli, Kárpátalján pedig mindkét etnikum esetében 40 százalékos. Vajdaságban a legkisebb a kivándorlási szándék, és különösen alacsony a szerbek körében, feltehetően mert nincs nagy realitása eljutni más országokba, hiszen ők magyarul nem beszélnek, az EU országokba pedig vízumra van szükségük.

A fiatalok munkaerőpiaci pozíciója igen jelentős szerepet játszik a kivándorlási szándékok artikulálásában. Mindegyik régióban rendszerint a tanuló fiatalok szeretnék nagyobb arányban munkát vállalni külföldön (lásd a mellékletet).

A kivándorolni szándékozók társadalmi-származási hátterét Anova teszttel elemeztük a már ismertetett mennyiségi változókkal számolt átlagértékek alapján.

alminta Melyik alminta	Tervezi-e, hogy ...?	Elvégzett osztályok száma	Apa osztályai száma	Anyagi helyzet indexe	Lakosok száma a településen	Magyar lakosság aránya% a településen
belső-erdélyi magyar	nem tervezi	12,2821	11,8601	6,0070	87939,70	44,938
	tervezi	12,0065	12,0126	6,4773*	116618,68***	37,286***
	Össz	12,1447	11,9377	6,2	102273,55	41,113
belső-erdélyi román	nem tervezi	11,8	11,6	5,7	57400,40	45,081
	tervezi	11,2**	12,0*	6,0	65666,69	35,5***
	Össz	11,5324	11,8746	5,9163	62052,82	39,720
felvidéki magyar	nem tervezi	10,6015	11,1288	8,3180	24577,75	68,302
	tervezi	10,7	11,9***	9,4***	47142,5***	62,8**
	Össz	10,6443	11,3939	8,6839	32100,85	66,477
felvidéki szlovák	nem tervezi	12,1496	12,5555	9,6762	164136,27	28,594
	tervezi	11,4**	13,1**	11,2***	243768,3***	17,9***
	Össz	11,9108	12,7350	10,1981	190328,37	25,087
kárpátaljai magyar	nem tervezi	12,1694	12,6217	5,5584	17025,96	62,448
	tervezi	11,8916	12,7380	5,1073	18261,45	64,552
	Össz	12,0570	12,6684	5,3802	17522,26	63,297
kárpátaljai ukrán	nem tervezi	12,2431	13,1928	5,1097	27028,0	24,078
	tervezi	12,0976	12,7260	5,4896	41542,6**	25,066
	Össz	12,1864	13,0094	5,2600	32658,71	24,464
székelyföldi magyar	nem tervezi	11,0324	10,6641	5,0354	13994,02	94,350
	tervezi	10,9274	11,5381***	5,1351	22342,0***	91,621***
	Össz	10,9982	10,9512	5,0680	16732,46	93,455
vajdasági magyar	nem tervezi	10,9459	11,6671	8,8212	37255,08	62,336
	tervezi	11,2	12,2**	9,0	46510,1**	57,4**
	Össz	11,0203	11,8188	8,8681	39824,63	60,957
vajdasági szláv	nem tervezi	10,8542	12,5873	8,6600	72593,10	24,459
	tervezi	10,6	12,3	9,0	76802,3	22,1
	Össz	10,8283	12,5494	8,7087	73211,86	24,116

14. táblázat. A társadalmi háttérváltozók átlagértékei a külföldi munkavállalás tervezése szerint.

Az eltérések szignifikánsak: * $p=0,05 - 0,01$, ** $p=0,001$, *** $p=0,0001$.

A *-al nem jelölt eltérések a kivándorolni tervezők és nem tervezők átlagértékei között nem szignifikánsak.

A kivándorolni szándékozók társadalmi profilját régióként az alábbi módon jellemezhetjük.

A kivándorolni szándékozó belső erdélyi magyarok fiatalok az átlagnál kissé jobb anyag helyzetű, közepes és nagyvárosokban élők (ezeken a településeken kisebb arányban élnek a magyarok, mint átlagosan, a sajátos belső-erdélyi településszerkezet következtében).

Az erdélyi románok körében a kivándorolni szándékozók inkább az átlagnál alacsonyabb iskolai végzettségűek, és inkább a magyarok által kisebb arányban lakott településekről vándorolnak ki, akárcsak a magyarok.

Székelyföldről azok a fiatalok terveznek külföldön dolgozni, akik magasabb iskolázottsági háttérű családból jönnek (apa elvégzett osztályainak átlaga a teljes átlagnál 0,6 évvel magasabb), nagyobb arányban a városokból, ahol átlagosan valamivel nagyobb a románok aránya, mint a falvakban (ám ebben a régióban e tényezőnek nincs jelentősége, hiszen a magyarok aránya a városokban is átlagosan 91 százalék).

Felvidékről azok a magyar fiatalok szeretnék külföldön dolgozni, akiknek az apja az átlagosnál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, az átlagnál jobb anyagi helyzetű családból származik és inkább a nagyobb lélekszámú településeken, azaz városokban élnek.

A szlovákok közül a magyarokhoz hasonlóan azok vándorolnának el inkább, akiknek jó családi háttere van. és városokban élnek.

A kárpátaljaiak körében minden réteget érint a kivándorlási szándék, csupán az ukránok esetében szignifikáns a település lélekszáma szerinti eltérés, a nagyobb településekről mennének inkább el. Vajdaságban is a magasabb kulturális háttérrel rendelkező magyarok mennének el, de a többi változók szerinti eltérések nem szignifikánsak.

A válaszok a régiókat két csoportra osztják. Az egyik csoportot a kárpátaljaiak képezik, ahol a potenciális külföldi munkavállalók körét nem lehet jól elkülöníteni a társadalmi háttér függvényében. A többi régiókban, a vajdasági szerbeket leszámítva – akik közül kevés menne el – a jobb társadalmi háttérrel rendelkezők közül az átlagnál nagyobb arányban terveznek külföldön munkát vállalni. Ennek az a fő oka, hogy ők azok, akiknek az elvárás-szintjük magasabb, és az otthoni életkörülmények ezt rövidtávon nem tudják számukra biztosítani.

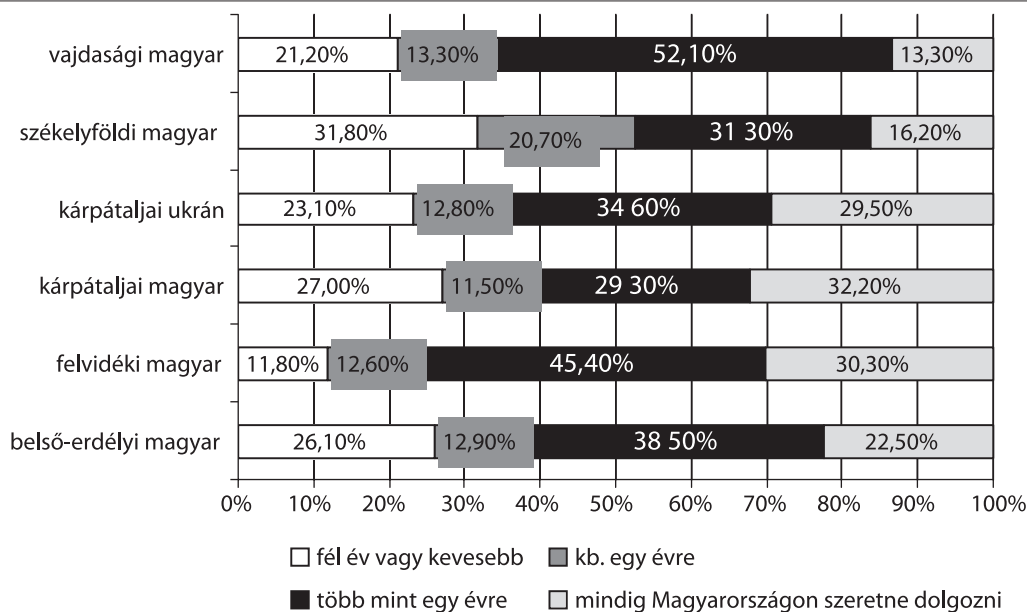
A külföldi munkavállalás célországai között a határon túli magyarok körében Magyarország érthető okokból kiemelt helyen van. A többségi fiatalok közül csupán az kárpátukránok esetében kerül első helyre Magyarország, feltehetően mert más országba nem sok esélyük van eljutni, a többi országokban 10 százaléknál kevesebben szeretnék Magyarországon dolgozni a többségi fiatalok. A kárpátaljai magyarok szinte kizárólag Magyarországot jelölték meg célországként, őket követik a székelyföldi fiatalok, akik majdnem 80 százalékban Magyarországon szeretnének dolgozni. Utánuk következnek a belső-erdélyi magyar fiatalok 63, a vajdasági magyarok 58 százalékkal. A felvidéki magyaroknak még 30 százaléka sem akar Magyarországra jönni. A célországok megválasztása jól tükrözi a különböző régiók életszínvonalát: minél közelebb áll a magyarországihoz, annál kisebb arányban szeretnék Magyarországon dolgozni, és annál többen jelölik meg az Európai Uniót vagy más kontinenst.

alminta	Magyarország	Nyugat-Európa	USA, Kanada	Máshová, bárhová	Összesen
belső-erdélyi magyar	63,0%	25,3%	8,4%	3,3%	100,0%
belső-erdélyi román	4,3%	70,9%	21,1%	3,7%	100,0%
felvidéki magyar	27,6%	40,3%	19,2%	13,0%	100,0%
felvidéki szlovák	3,6%	65,7%	15,1%	15,7%	100,0%
kárpátaljai magyar	92,4%	2,2%	1,1%	4,3%	100,0%
kárpátaljai ukrán	59,8%	10,7%	9,8%	19,6%	100,0%
székelyföldi magyar	79,1%	15,7%	4,8%	0,4%	100,0%
vajdasági magyar	58,4%	30,0%	7,0%	4,7%	100,0%
vajdasági szláv	6,9%	45,8%	30,6%	16,7%	100,0%

15. táblázat. *Mely országban tervezi (elsősorban), hogy munkát vállal?
(A kivándorlási szándékkal rendelkezők válaszai százalékban).*

A célországok megválasztása nem csupán az otthoni életszínvonalat, hanem az általános versenyképes szaktudás színvonalát is mutatja. A társadalmi-származási háttérváltozók segítségével kimutatható, hogy a régiókon belül, Vajdaságot leszámítva azok jelölték meg Magyarországot mint potenciális célországot, akik az átlaghoz képest alacsonyabb iskolázottságú és szerényebb anyagi helyzetű családi háttérrel rendelkeznek (lásd a 7. Mellékletet). Természetesen ezek a háttérfaktorok összekapcsolódnak a település-típussal is, ugyanis a hátrányosabb helyzetű fiatalok nagyobb arányban élnek a rurális térségekben, ahol a magyarok nagyobb arányban élnek a településeken, mint a közepes és nagyobb városokban, ezek a tényezők pedig közvetve azt is jelzik, hogy az idegen nyelvismeret hiánya is hozzájárul, hogy Magyarországot jelöljék meg potenciális országgént.

Aszerint, hogy tanulnak-e még a fiatalok, nincsenek szignifikáns eltérések a célország megválasztásában. Hasonlóan, az életmóddal való elégedettségnek sincs szerepe az országválasztásban.

3. ábra. Mennyi időre vállalna munkát Magyarországon?

Arra a kérdésre, hogy mennyi időre szeretne munkát vállalni Magyarországon, a többségük több mint egy évre vagy hosszabb időre menne el a szülőföldjéről. A kárpátaljaiak és a felvidéki magyarok közel 30 százaléka mindig Magyarországon szeretne dolgozni, ám a felvidékiek kisebb része jönne Magyarországra dolgozni, így ez a teljes potenciális külföldi munkavállalók körén belül nem jelentős arány. A rövid, fél évre vagy kevesebb időre munkát vállalók aránya Erdélyben és Kárpátalján számottevő, ezek a szezonmunkások köréből kerülnek ki. (A külföldi munkavállalási szándékokról Erdélyben lásd még Csata–Kiss, 2003.7–38)

KÖVETKEZTETÉSEK

A Kárpát-Medence kisebbségi magyar, valamint a velük egy régióban élő többségi fiatalok élettervezését egyrészt a régió (ország) általános társadalmi-gazdasági állapota és társadalmi közérzete, másrészt pedig a régióon belüli társadalmi réteghelyzetük határozza meg. A jobb helyzetben levő régiók fiataljai körében – legyenek azok magyarok vagy többségiek – megfigyelhetjük az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásának jeleit, az iskolai ifjúsági életszakasz meghosszabbodását és az oktatás expanzióját. E változások az úgynevezett *második demográfiai átmenet* hátterét képező posztmaterialis értékrend elterjedését is elősegítik. Ezek az eredmények megerősítik azt a megállapítást, hogy a kelet-közép-európai változások a gyermekvállalás, családtervezés, házasságkötési életkor kitolódásában nem elsősorban a rendszerváltás veszteséges régióiban, hanem éppen a fejlettebb, nyereségesebb régiókban figyelhetők meg (almintáink közül leginkább a dél-szlovákiai többségi fiataloknál, akiknek nagy része a prosperáló Pozsonyban és környékén él). A fiatalok társadalmi közérzetét az országuk utóbbi éveinek társadalmi-gazdasági változásai határozzák meg. Az ország és a társadalom egészére vonatkozóan negatívabb képet rajzolnak,

mint a saját személyes helyzetük alakulását illetően. A gazdasági-társadalmi helyzetük jövőbeli alakulását, de különösen a személyes helyzetüket mindenhol igen pozitívan látják. Azokban a régiókban nagyobb a jövőre vonatkozó optimizmus, ahol a múltbeli helyzet alakulását negatívabban ítélték meg (Vajdaság).

A régiókon belüli társadalmi-származási háttér is igen erőteljesen artikulálja az élettervezést. Különösen az urbanizáltabb régiókban, mint Belső-Erdély, Felvidék és Vajdaság, figyelhető meg jelentősebb differenciálódás a társadalmi háttér szerint. A rurális környezetben felnőtt, alacsonyabb iskolázottságú szülői háttérrel rendelkező fiatalok jelentős hányada korábbra teszi a felnőttkorba való belépés időpontját, miközben a gyermekkorból való kilépés momentuma később történik. Ezek a trendek összecsengenek a szakirodalomban előbb hivatkozott európai és AEÁ-beli trendekkel, ami a hátrányos helyzetű fiatalok rövid ifjúkorát illeti. Azt is megfigyelhetjük, hogy a hátrányos helyzetű régiókban a korán önállósodó fiatalok aránya is különbözik. Ám a magyar és a többségi fiatalok közötti életkorbeli eltérések legtöbbször nem különböznek, és ha igen, akkor sem mondhatjuk azt, hogy az AEÁ-beli ethclassosodási trendek ifjúsági lecsapódásának akár a nyomai is megfigyelhetők. Tehát a felnőttkorba való korábbi átmenet mögött a kárpát-medencében nincs egy sajátos eltérés magyarok és többségiak között etnikai alapon, hanem annak társadalmi strukturális okai vannak, amelyek a különböző etnikumokat ugyanúgy érintik, csupán ezek a strukturális sajátosságok régióként eltérnek.

A külföldi munkavállalási szándékok Erdélyben kiemelkedően magasak, aminek egyik fő oka, hogy a fiatalok jelentős része az oktatás expanziója és a családtervezéssel kapcsolatos attitűdök átalakulása mellett a korlátozott gazdasági kilátások miatt arra kényszerül, hogy máshol valósítsa meg a lehetőségekhez képest „igényes” életterveit. Ez a kényszerítő erő minden régióban megfigyelhető, de eltérő mértékben, és a többségi fiatalokat is a helyi magyar fiatalokhoz hasonló mértékben sarkallja a kivándorlásra. Ám a külföldi munkavállalási lehetőségek a szomszédos Magyarországon a magyar fiatalok számára könnyebben instrumentalizálhatók, így az eddigi trendeknek megfelelően a magyarok közül többen vándorolnak ki. A kivándorlási szándékok is illeszkednek a felnőtté válás időzítésének trendjeihez: a Kárpát-medencében a rétegzettebb társadalmakban réteghelyzet-specifikusan alakulnak a földrajzi mobilitási élettervek.

MELLÉKLET

Jövőtervek csoportosítva	Belső-Erdély	Székelyföld	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
lakás	3,36	3,49	3,22	3,56	3,30
vállalkozás	3,68	3,54	3,69	4,43	3,62
család, gyermek	3,83	3,53	3,40	3,70	3,74
továbbtanulás	3,57	3,66	3,80	3,74	3,75
munkahely, karrier	3,40	3,27	3,33	3,45	3,54
külföldi munka	3,52	3,30	3,71	3,69	3,71
önálló életvitel	3,40	3,54	3,41	3,45	3,62
autó, utazás	3,52	3,42	3,20	3,72	3,70
Összesen	3,53	3,48	3,44	3,64	3,63
Esetszám(N)	989	665	887	437	956
Szignifikancia-p	0,0001	0,010	0,0001	0,028	0,0001

1. Hogyan ítéli meg általában személyes életerveinek megvalósulási esélyét?

Magyar alminták válaszainak átlagértékei.

(1 – egyértelműen borúlátó, 5 – egyértelműen bizakodó, optimista)

Jövőtervek csoportosítva	Erdélyi román	Dél-Szovákiai szlovák	Kárpátaljai ukrán	Vajdasági szerb
lakás	3,37	3,21	3,48	3,54
vállalkozás	3,44	3,86	3,98	3,75
család, gyermek	3,68	3,47	4,03	3,41
továbbtanulás	3,71	3,68	3,74	3,91
munkahely, karrier	3,44	3,30	3,31	3,31
külföldi munka	3,70	3,82	3,21	3,66
önálló életvitel	3,62	3,44	3,82	3,50
autó, utazás	3,62	3,61	3,88	3,79
Összesen	3,55	3,47	3,70	3,61
Esetszám(N)	534	429	239	417
Szignifikancia-p	0,121	0,006	0,002	0,0001

2. Hogyan ítéli meg általában személyes életerveinek megvalósulási esélyét?

Többségi alminták válaszainak átlagértékei.

(1 – egyértelműen borúlátó, 5 – egyértelműen bizakodó, optimista)

	először szexuális tapasztalatokat szerezni			először apa / anya lenni			állandó partnerrel együtt élni			házasságot kötni			Összes
	Meg-történt	tervezi	soha	Meg-történt	tervezi	soha	Meg-történt	tervezi	soha	Meg-történt	tervezi	soha	
belső-erdélyi magyar	83,7%	15,7%	,6%	30,2%	68,3%	1,5%	43,2%	51,0%	5,8%	35,8%	61,8%	2,3%	100,0%
erdélyi román	81,8%	16,2%	1,9%	33,3%	64,5%	2,2%	47,1%	47,1%	5,8%	39,0%	59,8%	1,2%	100,0%
felvidéki magyar	90,2%	9,4%	,4%	39,2%	58,0%	2,8%	46,7%	49,7%	3,5%	39,1%	55,6%	5,3%	100,0%
felvidéki szlovák	80,4%	18,9%	,6%	28,5%	66,8%	4,7%	37,7%	60,3%	2,0%	30,5%	64,2%	5,3%	100,0%
kárpátaljai magyar	77,2%	22,4%	,4%	39,5%	60,1%	,4%	48,8%	43,3%	7,9%	45,6%	54,0%	,4%	100,0%
kárpátaljai ukrán	76,3%	21,8%	1,9%	30,1%	68,9%	1,0%	39,7%	47,1%	13,1%	32,8%	66,2%	1,0%	100,0%
székelyföldi magyar	85,7%	13,5%	,8%	36,6%	61,9%	1,5%	42,8%	48,3%	8,8%	37,9%	59,0%	3,1%	100,0%
vajdasági magyar	88,7%	11,1%	,2%	26,0%	73,1%	1,0%	35,2%	63,1%	1,8%	31,8%	66,0%	2,3%	100,0%
vajdasági szláv	84,9%	14,3%	,8%	21,6%	76,8%	1,6%	30,0%	69,0%	1,0%	24,8%	73,6%	1,6%	100,0%
Összes	84,5%	14,8%	,7%	31,9%	66,3%	1,8%	41,7%	53,3%	5,0%	35,6%	61,7%	2,7%	100,0%

3. A Családtervezéssel kapcsolatos események bekövetkezése, almintánként, százalékban.

alminta	korcsoport		először apa / anya lenni	állandó partnerrel együtt élni	házasságot kötni	
	15–19	Mean	25,84	23,39	24,96	
		N	280	251	270	
	20–24	Mean	26,73	24,92	25,90	
		N	327	243	303	
	belső-erdélyi magyar	25–29	Mean	29,49	28,44	28,85
			N	210	116	167
Össz		Mean	27,14	24,95	26,22	
		N	817	610	739	
	15–19	Mean	26,40	23,33	25,20	
		N	176	153	173	
	20–24	Mean	27,15	25,00	26,53	
		N	171	130	165	
	belső-erdélyi román	25–29	Mean	29,51	28,51	28,83
			N	101	43	77
Össz		Mean	27,39	24,68	26,40	
		N	448	327	415	
	15–19	Mean	26,37	23,95	25,78	
		N	297	286	292	
	20–24	Mean	27,60	26,42	27,50	
		N	198	155	189	
	felvidéki magyar	25–29	Mean	29,78	29,71	30,32
			N	80	53	70
Össz		Mean	27,27	25,34	26,95	
		N	576	494	552	
	15–19	Mean	27,33	24,62	26,88	
		N	133	130	130	
	20–24	Mean	27,34	25,45	27,00	
		N	127	118	124	
	felvidéki szlovák	25–29	Mean	29,57	28,35	29,36
			N	68	48	61
Össz		Mean	27,80	25,56	27,41	
		N	328	296	315	

Erdélyi társadalom – 2. évfolyam 2. szám • Összpont

kárpátaljai magyar	15–19	Mean	24,41	22,95	23,63
		N	166	138	162
	20–24	Mean	26,05	25,30	25,71
		N	98	59	80
	25–29	Mean	29,34	31,61	29,31
		N	34	18	25
	Össz	Mean	25,51	24,31	24,79
		N	298	215	268
kárpátaljai ukrán	15–19	Mean	24,53	22,99	24,00
		N	116	97	118
	20–24	Mean	25,53	24,13	24,85
		N	62	32	55
	25–29	Mean	28,88	27,35	28,54
		N	22	8	16
	Össz	Mean	25,31	23,52	24,64
		N	200	137	188
székelyföldi magyar	15–19	Mean	25,65	23,44	25,00
		N	218	193	215
	20–24	Mean	27,15	25,87	26,47
		N	182	137	174
	25–29	Mean	29,78	29,04	29,71
		N	62	31	51
	Össz	Mean	26,80	24,84	26,13
		N	462	361	441
vajdasági magyar	15–19	Mean	25,93	24,04	25,51
		N	254	255	254
	20–24	Mean	26,71	25,10	26,10
		N	282	241	249
	25–29	Mean	29,70	28,90	29,35
		N	205	144	167
	Össz	Mean	27,27	25,53	26,69
		N	740	640	670

4. A családtervezésekhez kapcsolódó életeseeményektervezése korcsoportonként és almintánként (Hány éves korban fog megtörténni?*)

* A különbségek a korcsoportok között minden régióban szignifikánsak $p=0,0001$ szinten.

Hasonlóan a 15–19 és a 20–24 éves korcsoportok között is szignifikánsak az eltérések, $p=0,0001$ szinten legalább.

Mennyire elégedett azzal, ahogyan most él?

Melyik alminta	Tervezi-e ...?	egyértelműen elégedetlen	inkább elégedetlen	részben elégedett, részben nem	inkább elégedett	egyértelműen elégedett	Összesen	Signif. szint
belső-erdélyi magyar	tervezi	5,1%	15,8%	51,5%	22,5%	5,1%	100,0%	
	nem tervezi	5,4%	13,0%	46,8%	26,2%	8,7%	100,0%	0,048
	Összesen	5,3%	14,4%	49,2%	24,2%	6,9%	100,0%	
belső-erdélyi román	Tervezi	10,0%	12,4%	45,5%	17,7%	14,4%	100,0%	
	nem tervezi	10,0%	11,1%	34,9%	30,1%	13,8%	100,0%	0,003
	Összesen	10,0%	11,9%	41,1%	22,9%	14,2%	100,0%	
felvidéki magyar	Tervezi	8,0%	16,6%	43,3%	21,2%	11,0%	100,0%	
	nem tervezi	7,0%	16,0%	45,1%	26,1%	5,8%	100,0%	0,038
	Összesen	7,3%	16,2%	44,4%	24,4%	7,7%	100,0%	
felvidéki szlovák	Tervezi	3,6%	8,3%	28,4%	38,5%	21,3%	100,0%	
	nem tervezi	5,0%	16,1%	31,9%	36,9%	10,1%	100,0%	0,004
	Összesen	4,5%	13,3%	30,6%	37,5%	14,1%	100,0%	
kárpátaljai magyar	Tervezi	8,2%	9,2%	48,5%	21,9%	12,2%	100,0%	
	nem tervezi	4,6%	8,8%	49,1%	24,7%	12,7%	100,0%	0,580
	Összesen	6,1%	9,0%	48,9%	23,6%	12,5%	100,0%	
kárpátaljai ukrán	Tervezi	12,6%	10,1%	44,5%	23,5%	9,2%	100,0%	
	nem tervezi	5,9%	12,4%	53,8%	21,3%	6,5%	100,0%	0,200
	Összesen	8,7%	11,5%	50,0%	22,2%	7,6%	100,0%	
székelyföldi magyar	Tervezi	10,5%	19,3%	42,9%	22,7%	4,6%	100,0%	
	nem tervezi	5,2%	13,2%	52,3%	23,2%	6,1%	100,0%	0,008
	Összesen	7,0%	15,2%	49,2%	23,0%	5,6%	100,0%	
vajdasági magyar	Tervezi	7,0%	19,9%	48,2%	20,2%	4,8%	100,0%	
	nem tervezi	5,9%	16,5%	48,0%	24,1%	5,5%	100,0%	0,553
	Összesen	6,2%	17,5%	48,0%	23,0%	5,3%	100,0%	
vajdasági szláv	Tervezi	2,7%	13,5%	59,5%	20,3%	4,1%	100,0%	
	nem tervezi	2,7%	14,4%	57,8%	20,5%	4,6%	100,0%	0,999
	Összesen	2,7%	14,3%	58,1%	20,5%	4,5%	100,0%	

5. Tervezi-e, hogy a jövőben külföldön vállal munkát?

Válaszok megoszlása aszerint, hogy mennyire elégedett azzal, ahogyan most él.

Erdélyi társadalom – 2. évfolyam 2. szám • Összpont

alminta		befejezte tanulmányait	tanul	Összesen
belső-erdélyi magyar	nem tervezi	54,2%	41,1%	50,0%
	tervezi	45,8%	58,9%	50,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
belső-erdélyi román	nem tervezi	46,9%	37,0%	43,2%
	tervezi	53,1%	63,0%	56,8%
		100,0%	100,0%	100,0%
felvidéki magyar	nem tervezi	72,4%	47,9%	66,5%
	tervezi	27,6%	52,1%	33,5%
		100,0%	100,0%	100,0%
felvidéki szlovák	nem tervezi	71,8%	55,5%	65,1%
	tervezi	28,2%	44,5%	34,9%
		100,0%	100,0%	100,0%
kárpátaljai magyar	nem tervezi	64,4%	48,2%	59,8%
	tervezi	35,6%	51,8%	40,2%
		100,0%	100,0%	100,0%
kárpátaljai ukrán	nem tervezi	61,3%	58,3%	60,3%
	tervezi	38,7%	41,7%	39,7%
		100,0%	100,0%	100,0%
székelyföldi magyar	nem tervezi	70,0%	57,1%	67,2%
	tervezi	30,0%	42,9%	32,8%
		100,0%	100,0%	100,0%
vajdasági magyar	nem tervezi	76,7%	65,2%	72,3%
	tervezi	23,3%	34,8%	27,7%
		100,0%	100,0%	100,0%
vajdasági szláv	nem tervezi	83,6%	87,2%	85,0%
	tervezi	16,4%	12,8%	15,0%
		100,0%	100,0%	100,0%

6. Tervezi-e, hogy a jövőben külföldön vállal munkát? Válaszok munkaerőpiaci pozíció szerint.

Melyik alminta	Melyik országba menne?	Elvégzett osztályok száma	Apa osztályai száma	Anyagi helyzet / Fogyasztási cikkek száma	Lakosok száma a településen	Magyar lakosság aránya (%) a településen
belső-erdélyi magyar	Magyarország	11,8406	11,8340	6,1368	105173,35	40,834
	Máshová, bárhová	12,3452	12,2117	7,1021	135848,99	32,060
	Összesen	12,0279	11,9770	6,4924	116523,10	37,588
felvidéki magyar	Magyarország	10,6655	11,7426	9,5531	35683,73	73,135
	Máshová, bárhová	10,8081	12,0144	9,4969	49603,50	59,216
	Összesen	10,7686	11,9388	9,5122	45791,02	63,028
kárpátaljai magyar	Magyarország	11,8605	12,7190	5,1539	17097,86	65,501
	Máshová, bárhová	12,3906	13,2316	5,7875	33482,29	52,026
	Összesen	11,8981	12,7592	5,2031	18327,86	64,455
székelyföldi magyar	Magyarország	10,5187	11,0248	4,4970	20109,15	92,536
	Máshová, bárhová	12,4849	13,1640	7,5857	31151,53	88,450
	Összesen	10,9558	11,4737	5,1276	22409,51	91,685
vajdasági magyar	Magyarország	11,3384	12,2852	8,9963	44088,65	59,029
	Máshová, bárhová	11,0914	11,9823	8,8955	51811,21	53,515
	Összesen	11,2355	12,1605	8,9547	47330,94	56,714

7. A külföldi munkavállalást tervezők társadalmi-származási háttérváltozóinak átlagértékei célországokként.

FORRÁSJEGYZÉK

- Bourdieu, P.: *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése*. Budapest, 1978, Gondolat.
- Csata Zs.–Kiss T.: Migrációs potenciál Erdélyben. In *Erdélyi Társadalom* 2/2003. 7–38 o., 2003.
- Eyal G.–Szelényi I.–Townsend, E.: *Making Capitalism without Capitalists*. London, New York, 2001, Verso Books.
- Gábor K.: Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In *Ifjúságkutatás. Educatio füzetek*. 13–34 o., Budapest, 1996, OKI.
- Rychtarikova, J.: Második demográfiai átmenet zajlik Kelet-Európában? In *Régió*, 1/2001. (első kiadás: 1999).
- Van de Kaa, D. J.: The 2nd Demographic Transition in Europe. In *Population Bulletin, Population Reference Bureau, Hollandia, vol. 42, No. 1, March*. 1987.
- Veres V.: Erdély természetes szaporodási folyamatai Európai kontextusban az ezredfordulón. In *Korunk*, 1/2003. 2003a.
- Veres V.: A társadalmi struktúra etnikai sajátosságai a poszt szocialista Erdélyben. In *Erdélyi Társadalom, Kolozsvár* 1/2003. 2003b.
- Veres V.: Foglalkoztatottság és foglalkozásszerkezet Romániában 2002-ben. In *WEB* 2004/12. 41–48 o.
- Zinneker, J.: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In *Gábor K. (szerk.): Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. (első kiadás 1986), Szeged, 1993a, Szociológiai műhely.
- Zinneker, J.: Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások az NSZK-ban. In *Gábor Kálmán (szerk.): Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. (első kiadás 1990), Szeged, 1993b, Szociológiai műhely.